

Uluslararası Politikaya Sosyal Psikoloji Yönünden Bakış A Social Psychological Perspective on International Politics

Öz

Çağdaş uluslararası sistemin karmaşık yapısı ve küreselleşme süreçlerinin hızlanması, geleneksel devlet merkezli ve rasyonel aktör varsayımlarına dayanan teorik yaklaşımların açıklayıcı kapasitesinin sınırlarını giderek daha belirgin hale getirmektedir. Bu araştırma, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği ve bu etkinin sistematik boyutlarının neler olduğu temel sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışmanın temel amacı, sosyal kimlik teorisi çerçevesinde, mikro düzeydeki psikolojik süreçlerin makro düzeydeki uluslararası politik sonuçları nasıl şekillendirdiğini sistematik olarak analiz etmektir. Araştırmada, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki kapsamlı akademik literatürün nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmesi yoluyla disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışma kapsamında bilişsel önyargılar ve algısal çarpıtmaların uluslararası kriz yönetimindeki sistematik etkileri, sosyal kimlik dinamiklerinin çatışma tırmanmasındaki kritik rolü, grup düşüncesi fenomeninin politik karar alma süreçlerindeki riskleri, duygusal faktörlerin dış politika tercihlerindeki belirleyiciliği ve algı yönetimi stratejilerinin diplomatik süreçlerdeki sistematik etkileri detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca, kültürlerarası farklılıkların diplomatik etkileşimlerdeki engelleri, uluslararası norm yayılımında sosyal psikolojik mekanizmaların rolü ve çatışma çözümü süreçlerinde sosyal psikolojik yaklaşımların etkinliği analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini bilişsel önyargılar, sosyal kimlik dinamikleri, grup düşüncesi ve algısal çarpıtmalar aracılığıyla sistematik olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, rasyonel aktör varsayımlarına dayalı geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin sınırlı olduğu, insan faktörünün ise analizlerde merkezî bir yere sahip olması gerektiği görülmektedir. Sosyal psikolojik bakış açısının entegrasyonu, hem akademik anlayışı derinleştirmekte hem de daha etkili dış politika, diplomasi ve barış stratejileri için pratik yol gösterici olmaktadır. Ayrıca politika yapıcılara yönelik öneriler sunulmuş, gelecekte dijitalleşmenin sosyal psikolojik etkilerinin incelenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal psikoloji, uluslararası politika, sosyal kimlik teorisi, bilişsel önyargılar, diplomatik süreçler

Abstract

The complex structure of the contemporary international system and the acceleration of globalization processes have made the limitations of traditional state-centric and rational actor-based theoretical approaches increasingly evident. This research seeks to answer the fundamental question of how social psychological factors affect international political processes and what the systematic dimensions of this effect are. The main objective of the study is to systematically analyze how micro-level psychological processes shape macro-level international political outcomes within the framework of social identity theory. The research adopts an interdisciplinary approach through qualitative content analysis of comprehensive academic literature in the fields of social psychology and international relations. The study examines in detail the systematic effects of cognitive biases and perceptual distortions in international crisis management, the critical role of social identity dynamics in conflict escalation, the risks of groupthink phenomenon in political decision-making processes, the determinative role of emotional factors in foreign policy preferences, and the systematic effects of perception management strategies in diplomatic processes. Additionally, the barriers of cross-cultural differences in diplomatic interactions, the role of social psychological mechanisms in international norm diffusion, and the effectiveness of social psychological approaches in conflict resolution processes are analyzed. Research findings reveal that social psychological factors systematically affect international political processes through cognitive biases, social identity dynamics, groupthink, and perceptual distortions. In conclusion, traditional international relations theories based on rational actor assumptions are limited, while the human factor should be central in analysis. Integrating a social psychological perspective enriches academic understanding and offers practical guidance for more effective foreign policy, diplomacy, and peace strategies. Recommendations for policymakers are provided, and future research should explore the impact of digitalization on social psychological dynamics.

Keywords: Social psychology, international politics, social identity theory, cognitive biases, diplomatic processes

Siddık ARSLAN

Erzurum Büyükşehir Belediyesi. Genel Sekreter
Yardımcısı, Erzurum, Türkiye
siddikarslan@hotmail.com

Erzurum Metropolitan Municipality, Deputy
Secretary-General, Erzurum, Türkiye
siddikarslan@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received 07.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 20.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 12.09.2025

Cite this article as: Arslan, S. (2025). A social psychological perspective on international politics. *Current Perspectives in Social Sciences*, 29(3), 577-597.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Çağdaş uluslararası sistemin karmaşık ve çok boyutlu yapısı, geleneksel devlet merkezli ve rasyonel aktör varsayımlarına dayanan teorik yaklaşımların açıklayıcı kapasitesinin sınırlarını giderek daha belirgin hale getirmektedir. 21. yüzyılın küreselleşen ve dijitalleşen dünyasında, uluslararası politikanın derinlemesine anlaşılması için insan faktörünün ve sosyal psikolojik süreçlerin sistematik analizi kaçınılmaz bir akademik ve pratik gereklilik haline gelmiştir (Bauman, 2017; Jervis, 1976). Bu bağlamda, araştırmanın temel sorusu "sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği ve bu etkinin sistematik boyutlarının neler olduğu" şeklinde formüle edilmektedir.

Bu araştırma sorusunun bilimsel ve toplumsal önemi, mevcut uluslararası ilişkiler literatüründe gözlemlenen analitik yetersizliklerden ve teorik boşluklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle, liderlerin benzer yapısal koşullar altında farklı kararlar alması, kamuoyunun dış politika tercihlerini etkileyen psikolojik dinamikler ve uluslararası müzakerelerin beklenmedik sonuçlar vermesi gibi olgular, sadece güç dengesi ve ulusal çıkar hesaplamalarıyla açıklanamamaktadır (Hermann ve Hermann, 1989; Morgenthau, 2004). Bu durum, uluslararası ilişkiler disiplininin sosyal psikolojinin kavramsal araçlarından sistematik olarak yararlanması ve güçlü bir disiplinlerarası yaklaşım benimsemesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Literatürdeki mevcut çalışmalar kapsamlı şekilde değerlendirildiğinde, uluslararası ilişkiler teorilerinin büyük ölçüde makro düzeyde analizlere odaklandığı ve mikro düzeydeki psikolojik süreçleri sistematik olarak ihmal ettiği görülmektedir. Realizm ve neorealizm gibi hâkim teorik yaklaşımlar, devletleri üniter ve rasyonel aktörler olarak ele almakta; liderlerin psikolojik özelliklerini ve toplumsal dinamikleri ikincil faktörler olarak değerlendirmektedir (Viotti ve Kauppi, 2016; Waltz, 1979). Liberal teoriler ise kurumsal faktörlere ve karşılıklı bağımlılığa vurgu yaparken, aktörlerin karar alma süreçlerindeki psikolojik boyutları yeterince sistematik olarak ele almamaktadır (Viotti ve Kauppi, 2016). Konstrüktivist yaklaşım, sosyal inşa süreçlerine odaklanmakla birlikte; bireylerin ve grupların bilişsel süreçlerini kapsamlı şekilde analiz etmemektedir (Viotti ve Kauppi, 2016, ss. 277-320; Wendt, 1992).

Bu çalışmanın özgün ve yenilikçi katkısı, sosyal biliş teorisi temelinde uluslararası politika aktörlerinin karar alma süreçlerini, algısal mekanizmalarını ve etkileşim biçimlerini sistematik olarak incelemesidir. Araştırma; Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisi (Tajfel ve Turner, 1979) ile Kahneman ve Tversky'nin beklenti teorisini (Kahneman ve Tversky, 2013; Levy, 1992; Şentürk ve Fındık, 2014; Yiğit, 2020, ss. 105-109) uluslararası ilişkiler bağlamında birleştirerek, mikro düzeydeki psikolojik süreçlerin makro düzeydeki politik sonuçları nasıl etkilediğini açıklayan bütünlük bir çerçeve sunmaktadır. Bu teorik yaklaşım, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin açıklayamadığı anomalileri anlamlandırma ve uluslararası politikanın sosyal psikolojik dinamiklerini kavrama imkânı sağlamaktadır.

Çalışmanın temel hipotezi, "sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini sistematik olarak etkilediği ve bu etkinin bilişsel önyargılar, sosyal kimlik dinamikleri, grup düşüncesi ve algısal çarpıtmalar aracılığıyla gerçekleştiği" şeklinde net olarak belirlenmiştir. Bu hipotez, Simon'ın sınırlı rasyonellik kavramı (Simon, 1982) ile Janis'in grup düşüncesi teorisinin (Çınar vd., 2025; Janis, 1982, ss. 174-196; McCauley, 1998; Rose, 2011) uluslararası politika alanındaki uygulanabilirliğine güçlü şekilde dayanmaktadır. Hipotezin sistematik test edilmesi, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki kapsamlı akademik birikimin nitel yöntemlerle derinlemesine analizi yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Araştırmanın güncelliği ve acil toplumsal önemi, çağdaş uluslararası sistemde yaşanan köklü dönüşümlerden ve paradigmatik değişimlerden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme süreçleri, teknolojik devrimler, sosyal medyanın yaygınlaşması ve demokratikleşme hareketleri, geleneksel diplomasi anlayışını köklü şekilde dönüştürmekte ve kamuoyunun dış politika süreçlerindeki etkisini dramatik şekilde artırmaktadır (Castells, 2009). Brexit referandumu, 2016 ABD başkanlık seçimleri, Arap Baharı süreçleri ve COVID-19 pandemisinin uluslararası ilişkiler üzerindeki çok boyutlu etkileri, kitle psikolojisi ve sosyal dinamiklerin uluslararası politikadaki kritik rolünü açıkça göstermektedir.

Disiplinlerarası yaklaşımın bilimsel gerekliliği, uluslararası politikanın çok boyutlu ve karmaşık doğasından kaynaklanmaktadır. Sosyal psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji alanlarının kavramsal araçlarının sistematik entegrasyonu, uluslararası politikanın dinamiklerinin daha bütüncül ve gerçekçi bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Finnemore ve Sikkink, 1998). Bu yaklaşım, Crawford'un duygusal faktörlerin uluslararası ilişkilerdeki rolüne dair bulguları (Crawford, 2000) ile Mercer'in sosyal kimlik ve prestij faktörlerinin dış politika üzerindeki etkilerine dair analizleriyle güçlü şekilde

desteklenmektedir (Mercer, 2010).

Çalışmanın geniş hedef kitlesi; uluslararası ilişkiler teorisyenleri, dış politika analistleri, diplomatik uygulayıcılar, politika yapımcılar ve akademik araştırmacılardan oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçları, akademik literatürde sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolünün daha sistematik olarak kavramsallaştırılmasına kritik katkı sağlarken; aynı zamanda diplomatik stratejilerin geliştirilmesi, kriz yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesi ve uluslararası müzakerelerin etkinliğinin artırılması açısından pratik değer taşımaktadır. Özellikle, kültürlerarası diplomatik etkileşimlerde yanlış anlamaların önlenmesi, krizlerin tırmanmasının engellenmesi ve sürdürülebilir barış süreçlerinin tasarlanması konularında kritik içgörüler sunmaktadır.

Bu çalışmanın uluslararası ilişkiler literatürüne sunduğu özgün katkılar üç temel ekseninde kristalize olmaktadır. Birincisi, sosyal biliş teorisinin sistematik uygulamasını sağlayan ve Tajfel-Turner'ın sosyal kimlik teorisi ile Kahneman-Tversky'nin beklenti teorisini sentezleyen bütünlük bir analitik çerçeve geliştirilmesidir. Bu teorik inovasyon, mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle makro düzeydeki uluslararası politik olguları birbirine bağlayan nedensel mekanizmaları açıklama kapasitesi sunmaktadır. İkincisi, metodolojik düzeyde triangülasyon tekniğinin çoklu varyantlarını kullanan ve sosyal psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji disiplinlerinin kavramsal araçlarını sistematik olarak entegre eden disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirilmesidir. Üçüncüsü, ampirik düzeyde bilişsel önyargıların kriz yönetimindeki etkilerinden grup düşüncesinin karar alma süreçlerindeki risklerine, sosyal kimlik dinamiklerinin çatışma tırmanmasındaki rolünden algı yönetimi stratejilerinin diplomatik süreçlerdeki sistemik etkilerine kadar uzanan kapsamlı bulguların ortaya konmasıdır. Bu çok katmanlı katkılar, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonel aktör varsayımlarının paradigmatik sınırlılıklarını aşarak, insan faktörünün uluslararası politika analizindeki merkezi konumunu bilimsel temellerde kavramsallaştırmakta ve 21. yüzyılın karmaşık küresel dinamiklerini anlamak için kritik içgörüler sunmaktadır.

Literatür Taraması

Uluslararası politika ve sosyal psikoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik literatür, 1950'li yıllardan itibaren sistematik bir gelişim göstermiş ve günümüzde disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak önemli bir konuma ulaşmıştır. Bu alandaki temel kuramsal yaklaşımlar; sosyal biliş teorisi (*İnsanların sosyal dünyayı nasıl "zihinsel olarak" işlediğini ve buna göre nasıl davrandığını açıklayan teori*), sosyal kimlik teorisi (*bireylerin, aidiyet duydukları gruplar üzerinden kimliklerini tanımladığını ve bu aidiyetin diğer gruplara yönelik algılarını etkilediğini savunan sosyal psikoloji kuramı*) ve grup davranışı teorileri (*bireylerin, sosyal bir grup içindeyken nasıl davrandıklarını, etkileşimde bulunduklarını ve karar aldıklarını açıklayan kuramsal yaklaşımlar*) etrafında şekillenmiş olup, özellikle Jervis'in algı ve yanlış algı çalışmaları (Jervis, 1976) ile Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisi (Tajfel ve Turner, 1979) literatürde en çok atıf alan temel yaklaşımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu teorik temellerin yanı sıra, Hermann'ın liderlik analizi (*liderlerin kişilik özellikleri ve karar alma biçimlerinin politik süreçler üzerindeki etkisini inceleyen Hermann yaklaşımı*) (Hermann, 1980) ve George'un operasyonel kod yaklaşımı (*Alexander L. George tarafından geliştirilen ve bir liderin dış politika davranışlarını, temel inançlarını ve stratejik tercihlerinin ardındaki düşünme biçimlerini analiz eden bir siyaset bilimi yaklaşımıdır*) (George ve George, 1998) da alanın gelişiminde kritik rol oynamıştır.

Literatürdeki temel teorik tartışmalar, rasyonel aktör modelinin geçerliliği, bilişsel süreçlerin karar alma üzerindeki etkisi ve sosyal kimliğin uluslararası çatışmalardaki rolü etrafında yoğunlaşmaktadır. Özellikle geleneksel realizmin rasyonel aktör varsayımına (*devletlerin uluslararası ilişkilerde, tıpkı akılcı ve çıkarlarını maksimize etmeye çalışan tek bir birey gibi davrandığını; kararlarını mantıksal hesaplamalar ve ulusal çıkar temelinde aldığını öne süren varsayım*) karşılık, psikolojik faktörlerin sistematik etkilerini vurgulayan yaklaşımlar (*geleneksel realizmin bireylerin tamamen mantıklı ve çıkar odaklı davrandığı varsayımına karşı, karar alma süreçlerinde bilişsel yanlılıklar, duygular ve algılar gibi psikolojik etmenlerin düzenli ve öngörülebilir etkilerini vurgulayan yaklaşımlar*) arasındaki tartışma, disiplinin gelişimini şekillendiren temel dinamiği oluşturmaktadır (McDermott, 2004; Morgenthau, 2004). Bu bağlamda, Kahneman ve Tversky'nin beklenti teorisi (Kahneman ve Tversky, 2013; Levy, 1992; Şentürk ve Fındık, 2014; Yiğit, 2020, ss. 105-109) ile Levy'nin çeşitlendirme teorisi, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin psikolojik boyutlarla zenginleştirilmesi açısından önemli katkılar sunmuştur (Levy, 2003; Simon, 1982).

Alanın zamana göre evrimi incelendiğinde, 1990'larda soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası politikada yeni aktörlerin ve süreçlerin önem kazanması, sosyal psikolojik faktörlerin analizde daha merkezi bir konuma gelmesini sağlamıştır.

2000'li yıllarda terörizmle mücadele, 2010'larda sosyal medyanın yaygınlaşması ve 2020'lerde pandemi süreçlerinin uluslararası ilişkilere etkisi, sosyal psikolojik yaklaşımların güncelliğini ve açıklayıcı gücünü artırmıştır (Crawford, 2000; Mercer, 2010). Bu gelişim süreci, alanın sadece kriz dönemlerini değil, normal diplomatik süreçleri de analiz edebilir hale gelmesini sağlarken, Finnemore ve Sikkink'in norm yaşam döngüsü modeli (*Finnemore ve Sikkink tarafından geliştirilen ve bir normun ortaya çıkışından yayılmasına ve içselleştirilmesine kadar geçen aşamaları açıklayan uluslararası ilişkiler modeli*) ile Schimmelfennig'in sosyalleşme teorisi (*devletlerin uluslararası topluluk içinde, ortak norm ve değerleri benimsemeye yöneldiğini açıklayan bir kuram*) gibi yaklaşımların entegrasyonunu kolaylaştırmıştır (Finnemore ve Sikkink, 1998; Schimmelfennig, 2005).

Kavramsal düzeyde; algı, kimlik, önyargı, empati ve güven gibi temel sosyal psikolojik kavramlar, uluslararası ilişkiler bağlamında farklı şekillerde tanımlanmış ve operasyonelleştirilmiştir. Özellikle "ulusal kimlik" kavramının Anderson'ın hayali cemaatler yaklaşımı (*Benedict Anderson'ın, ulusların aslında bireylerin zihninde kurgulanan ve üyelerinin birbirini tanımamasına rağmen ortak bir kimlik duygusuyla var olan topluluklar olduğunu savunan kuramı*) (Anderson, 1993) ile Abdelal ve arkadaşlarının kimlik ölçümleme yaklaşımı (*uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında Abdelal, Herrera, Johnston ve McDermott'un geliştirdiği; bir grubun veya topluluğun kimliğini, hangi unsurların oluşturduğunu ve bu unsurların nasıl ölçülüp karşılaştırılabileceğini sistematik biçimde tanımlayan yöntem*) arasındaki farklılaşması, kavramsal tartışmaların derinliğini göstermektedir (Abdelal vd., 2005; Wendt, 1992). Benzer şekilde, "güvenlik" kavramının geleneksel askeri boyutundan çok sektörlü güvenlik yaklaşımına doğru genişlemesi, sosyal psikolojik faktörlerin güvenlik analizlerine entegrasyonunu kolaylaştırmıştır (Buzan ve Wæver, 2003; Katzenstein, 1996, ss. 2-32).

Literatürde eksik kalan veya tartışmalı olan konular arasında, kültürlerarası farklılıkların psikolojik süreçler üzerindeki etkisi, dijital çağda sosyal medyanın diplomatik süreçleri dönüştürme biçimleri ve iklim değişikliği gibi küresel sorunların sosyal psikolojik boyutları yer almaktadır. Ayrıca, çoğu çalışmada Batı merkezli yaklaşımların benimsenmiş olması ve gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerinin yeterince analiz edilmemiş olması, alandaki önemli sınırlılıklar olarak öne çıkmaktadır. Türk akademik literatüründe ise Cankaya'nın siyasal iletişim çalışmaları (Cankaya, 2015) ve Özdağ'ın istihbarat teorisi yaklaşımı (Özdağ, 2023), alanın yerel bağlamda gelişimi açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Disiplinlerarası beslenme açısından literatür, başta psikoloji ve siyaset bilimi olmak üzere, sosyoloji, antropoloji, iletişim bilimleri ve nörobilim gibi geniş bir disiplin yelpazesinden yararlanmaktadır. Bu zengin disiplinlerarası etkileşim, sosyal psikolojik yaklaşımların uluslararası politika analizine çok boyutlu bir perspektif kazandırmasını sağlamaktadır. Özellikle, nörobilimin karar alma süreçlerine dair bulgularının uluslararası ilişkiler analizine entegrasyonu, alanın gelecekteki gelişim potansiyelini gösterirken, Gadamer'in hermenötik (yorumsamacı) yaklaşımı (Gadamer, 2009) ile Maxwell'in nitel araştırma metodolojisi (Maxwell, 2013) de önemli metodolojik katkılar sunmaktadır.

Metodolojik açıdan literatür, geleneksel olarak nitel vaka analizleri ve teorik tartışmalar ağırlıklı olmasına rağmen, son yıllarda deneysel yöntemlerin, anket çalışmalarının ve büyük veri analizlerinin kullanımında önemli artışlar görülmektedir. Mintz ve DeRouen'in karar alma simülasyonları (*bireylerin veya grupların farklı koşullar altında nasıl karar verdiğini anlamak için geliştirilmiş, gerçek dünyayı taklit eden deneysel model çalışmaları*) (Mintz ve DeRouen, 2010) ile Finlay'in refleksivite yaklaşımları (*araştırmacının, kendi bakış açısının ve araştırma sürecindeki rolünün üretilen bilgi üzerindeki etkilerini fark etmesini ve bunları sistemli biçimde analiz etmesini öneren yaklaşımlar*) (Finlay, 2002), alandaki metodolojik çeşitlenmenin öncü örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu metodolojik gelişim, sosyal psikolojik hipotezlerin daha sistematik testine olanak tanımakta ve alanın bilimsel geçerliliğini artırırken, Bauman'ın akışkan modernite teorisi (*toplumsal yapıların, değerlerin ve ilişkilerin eskisine göre çok daha hızlı değiştiğini ve bu yüzden insanların yaşamlarının sürekli akış hâlinde, belirsiz ve istikrarsız olduğunu savunan sosyolojik yaklaşım*) ile Myers'ın sosyal psikoloji yaklaşımı (*Amerikalı sosyal psikolog David G. Myers'ın, insan davranışlarını sosyal bağlam içinde açıklayan ve deneysel araştırmalara dayalı olarak geliştirdiği yaklaşım*) da kuramsal zenginleşmeye katkı sağlamaktadır (Bauman, 2017; Myers, 2015).

Güncel tartışmalar ve yeni yönelimler bağlamında, yapay zekâ ve algoritmaların karar alma süreçlerine etkisi, sosyal medya diplomatik süreçleri dönüştürme biçimleri ve pandemi süreçlerinin uluslararası işbirliği üzerindeki psikolojik etkileri öne çıkan araştırma alanları haline gelmiştir. Hobson ve Hobden'in tarihsel sosyoloji paradigması (*Hobson ve Hobden'in geliştirdiği, uluslararası ilişkilerde tarihsel süreçleri ve toplumsal yapıları birlikte analiz eden tarihsel sosyoloji yaklaşımı*) (Yalvaç, 2013) ile Arı'nın uluslararası ilişkiler teorileri analizi, bu yeni yönelimlerin teorik çerçevesini oluşturmaktadır (Arı, 2004). Ayrıca, iklim

değişikliği ve göç gibi küresel sorunların sosyal psikolojik boyutlarının sistematik analizine duyulan ihtiyaç da gelecekteki araştırma gündemini şekillendirir niteliktedir.

Literatürdeki önemli ampirik çalışmalar arasında, Küba Füze Krizi'nin karar alma süreçleri analizi, Avrupa entegrasyonu sürecinde kimlik oluşumu çalışmaları ve çatışma çözümü süreçlerinde sosyal temas teorisinin uygulamaları yer almaktadır. Özellikle, Allport'un gruplar arası temas teorisi (Allport, 1954, ss. 17-69, 98-141) ve Gaertner ile Dovidio'nun ortak üst kimlik modeli (Gaertner ve Dovidio, 2000, ss. 33-48), sosyal psikolojik ilkelerin pratik diplomatik süreçlere uygulanmasının başarılı örnekleri olarak literatürde geniş yer bulmaktadır. Aynı zamanda, Fisher ve Ury'nin ilkeli müzakere yaklaşımı (Fisher ve Ury, 1981) ile Pruitt ve Kim'in çatışma çözümü modeli (Pruitt ve Kim, 2004, ss. 163-194), uygulamalı sosyal psikolojinin diplomasi alanındaki katkılarını göstermektedir.

Çok aktörlü ve çok düzeyli analiz yaklaşımları açısından literatür, Putnam'ın iki düzeyli oyun teorisi (*uluslararası müzakerelerde liderlerin hem diğer ülkelerle anlaşma sağlama hem de kendi iç kamuoyunun ve siyasi aktörlerin desteğini kazanma zorunluluğunu açıklayan model*) (Putnam, 1988, ss. 427-460) ile Zartman ve Rubin'in güç ve müzakere analizlerini (Zartman ve Rubin, 2000) birleştirerek, sosyal psikolojik faktörlerin farklı analiz düzeylerindeki etkilerini sistematik olarak inceleme kapasitesi geliştirmiştir. Bu çok düzeyli yaklaşım, bireysel bilişsel süreçlerden grup dinamiklerine, ulusal kimlik inşasından uluslararası norm yayılımına kadar geniş bir analitik yelpaze sunmaktadır. Özellikle, Kelman'ın problem çözücü çalıştaylar metodolojisi ile Deutsch'un yapıcı çatışma teorisi, sosyal psikolojik prensiplerin çatışma çözümü süreçlerine uygulanmasında öncü rol oynamıştır (Deutsch, 1973; Kelman, 1998).

Duyguların uluslararası politikadaki rolüne dair literatür, özellikle son iki dekada (on yıllık dilim; toplamda 20 yıl) önemli gelişmeler kaydetmiştir. Crawford'un uluslararası ilişkilerde duyguların analizi (Crawford, 2000) ile Mercer'ın duygusal inançlar teorisi (Mercer, 2010), bu alandaki temel yaklaşımları oluştururken; Ross'un karma duygular yaklaşımı (Ross, 2013) daha karmaşık duygusal dinamiklerin analizine olanak tanımıştır. Bu duygusal boyutun sistematik analizi, geleneksel rasyonel aktör modellerinin önemli sınırlılıklarını ortaya koyarken, uluslararası politikanın daha bütüncül anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin sosyal psikolojik boyutları da literatürde artan ilgi görmektedir. Castells'in ağ toplumu teorisi (Castells, 2009) ile McLuhan'ın medya ekolojisi yaklaşımı (*medya ve iletişim teknolojilerinin, tıpkı ekosistemdeki canlılar gibi, birbirleriyle ve toplumla etkileşim içinde insan kültürünü ve algısını dönüştürdüğünü savunan yaklaşım*) (Delicata, 2008; Varol ve Varol, 2019), modern iletişim teknolojilerinin uluslararası ilişkilerdeki psikolojik etkilerini anlamak için önemli kavramsal çerçeveler sunmaktadır. Ayrıca, Vertovec'in transnasyonalizm teorisi (*göçmen toplulukların, geldikleri ülke ile yaşadıkları ülke arasında çok yönlü ve sürekli ilişkiler kurduklarını açıklayan Vertovec'in kuramsal çerçevesi*) ile Jenkins'in yakınsama kültürü analizi (*farklı medya platformlarının ve kullanıcı etkileşimlerinin giderek birleşip yeni bir medya ekosistemi oluşturmasını inceleyen yaklaşım*), küresel bağlantılılığın sosyal psikolojik sonuçlarını değerlendirmek açısından değerli perspektifler sağlamaktadır.

Bu kapsamlı literatür taraması, mevcut çalışmanın sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki sistematik etkilerini analiz etme hedefinin, alandaki teorik boşlukları doldurma ve metodolojik yenilikleri entegre etme açısından önemli katkılar sunabileceğini göstermektedir. Özellikle, mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle makro düzeydeki uluslararası olaylar arasındaki nedensel bağlantıların sistematik analizi, literatürdeki en önemli ihtiyaçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın disiplinlerarası yaklaşımı ve çoklu teorik perspektifleri birleştiren analitik çerçevesi, alanın gelişimine özgün ve anlamlı katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

Teorik Çerçeve

Bu araştırmanın kuramsal temelini, sosyal kimlik teorisi ana ekseninde oluşturmaktadır. Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisinin (Tajfel ve Turner, 1979) seçilme gerekçesi, uluslararası politik aktörlerin davranışlarını şekillendiren temel dinamiklerin bireysel ve grup düzeyindeki psikolojik süreçlerle yakından ilişkili olmasıdır. Bu teorik seçim, uluslararası arenada devletlerin ve toplumların birbirlerine yönelik tutum ve davranışlarının altında yatan psikolojik mekanizmaları anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, kimlik olgusunun statik bir kategori olmaktan ziyade, tarihsel süreçler içinde sürekli dönüşen ve yeniden tanımlanan dinamik bir yapı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Etnik kökenler ile ulusal

aidiyetler arasında gidip gelen bu hareketli kimlik formları, hem çoğulcu taleplerin yükselişi hem de içe kapanmacı aidiyet biçimlerinin güçlenmesi arasındaki çelişkili gerilimi yansıtmaktadır (Konuralp, 2018). Alternatif teorik yaklaşımlar olarak rasyonel seçim teorisi ve yapısal realizm değerlendirilmiş, ancak bu geleneksel teorilerin insan davranışının psikolojik boyutlarını yeterince ele almaması nedeniyle sosyal kimlik teorisi tercih edilmiştir (Hermann, 1980).

Sosyal kimlik teorisinin uluslararası ilişkiler disiplindeki uygulamaları, özellikle çatışma analizi ve barış çalışmaları alanlarında önemli ampirik katkılar sağlamıştır. Bu kuramsal çerçeve, çağdaş uluslararası sistemdeki kimlik temelli çatışmaları, etnik milliyetçiliği ve devletlerarası düşmanlıkları açıklamada önemli başarılar elde etmiştir (Arı, 2004; Wendt, 1992). Teorinin temel kavramları olan "iç grup kayırmacılığı, dış grup ayrımcılığı ve pozitif sosyal kimlik arayışı" uluslararası politikada gözlemlenen işbirliği ve çatışma dinamiklerini sistematik olarak açıklama kapasitesine sahiptir. Tarihsel perspektiften bakıldığında, Osmanlı millet sisteminin günümüz Ortadoğu'sundaki kimlik sorunlarına model olarak önerilmesi gibi güncel tartışmalar, kimlik rejimlerinin sadece sosyal kategoriler yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda gündelik pratiklerde sembolik sınırlar ve davranışsal normlar ürettiğini göstermektedir. Bu tür tarihsel düzenlemeler, kıyafet kodlarından mekânsal ayrılmalara kadar uzanan disiplinler mekanizmalar aracılığıyla kimlik performanslarını şekillendirmiş ve sosyal kontrolün araçları haline gelmiştir (Özdil, 2024). Özellikle, bireylerin grup üyeliklerini değerlendirme biçimlerinin, kolektif düzeyde devletlerin dış politika tercihlerini nasıl etkilediği konusu, bu teorik çerçevenin uluslararası ilişkiler analizi için sunduğu özgün katkısı ortaya koymaktadır.

Teorik çerçevenin destekleyici unsuru olarak bilişsel uyumsuzluk teorisi çalışmada entegre edilmektedir. Festinger'in kognitif çelişki kuramı, sosyal kimlik süreçlerini tamamlayıcı bir perspektif sunmaktadır (Çelik, 2019, ss. 26-41; Harmon-Jones ve Mills, 1999; Yücel, 2024; Yücel ve Çizel, 2018). Kolektif kimlikler ve ulusal mitler etrafında örülen anlatıların, dış gruplara yönelik tehdit algılarını nasıl pekiştirdiği ve bu algıların politik kararlara nasıl tercüme edildiği, sosyal psikolojinin sunduğu analitik araçlarla daha derinlemesine irdelenmelidir. Özellikle çoğulcu kimlik taleplerinin yükseldiği bir dönemde, aynı anda dışlayıcı grup aidiyetlerinin de güçlenmesi, kimlik siyasetinin içsel çelişkilerini ve psikopolitik boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Bu tamamlayıcı teorik yaklaşım, uluslararası aktörlerin tutum ve davranışları arasındaki tutarlılık arayışlarının, dış politika kararlarını nasıl şekillendirdiğini anlamak için kritik önem taşımaktadır. Ayrıca bilişsel uyumsuzluk teorisi; devletlerin ve liderlerin çelişkili bilişsel durumlarla karşılaştıklarında nasıl tepki verdiklerini, bu çelişkileri azaltmak için hangi stratejileri benimsediklerini ve bu süreçlerin uluslararası ilişkilere nasıl yansıdığını sistematik olarak açıklamaktadır (Janis, 1982, ss. 174-196; Levy, 2003).

Bu çalışmada sosyal kimlik teorisi, geleneksel uluslararası ilişkiler bağlamından farklı olarak, sosyal medya çağının getirdiği yeni dinamikler ve küreselleşme süreçlerinin oluşturduğu karmaşık kimlik yapıları çerçevesinde test edilmektedir. Günümüzde kimliklerin sadece ulusal sınırlar içinde değil, transnasyonal ağlar, dijital platformlar ve küresel hareketler aracılığıyla da inşa edildiği göz önüne alındığında, klasik sosyal kimlik teorisinin genişletilmesi ve çağdaş kimlik formlarının çoklu, akışkan ve çelişkili doğasının daha fazla vurgulanması gerekmektedir. Etnopolitik farklılaşmalar, sembolik aidiyet mücadeleleri ve çokkültürcülük tartışmaları, kimlik analizinin sadece psikolojik değil, aynı zamanda tarihsel ve siyasal bağlamları da içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Teorinin çağdaş uluslararası politikaya uyarlanması sürecinde, dijital iletişim teknolojilerinin grup kimliklerini nasıl dönüştürdüğü, transnasyonal aktörlerin geleneksel devlet merkezli kimlik yapılarını nasıl etkilediği ve küresel kriz dönemlerinde kimlik mobilizasyonunun nasıl gerçekleştiği gibi yeni araştırma soruları geliştirilmiştir. Bu yenilikçi uygulama, teorinin açıklayıcı kapasitesini genişletirken, aynı zamanda 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinin karmaşık dinamiklerini anlamak için özgün bir kavramsal katkı sunmaktadır.

Kavramsal düzeyde, sosyal kimlik teorisinin temel bileşenleri olan "sosyal kategorileştirme, sosyal özdeşleşme ve sosyal karşılaştırma süreçleri" uluslararası politika bağlamına sistematik olarak uyarlanmıştır. Bu süreçlerin tarihsel örneklerle zenginleştirilmesi, örneğin millet sistemi gibi kimlik rejimlerinin normatif uyum mekanizmaları, grup içi-dışı ayrımların sembolik kodları ve davranışsal kontrol araçları üzerinden analiz edilmesi, sosyal psikolojik yaklaşımın açıklayıcı gücünü artıracaktır. Kimlik performanslarının sadece bireysel tercihler değil, aynı zamanda kurumsal düzenlemeler ve iktidar ilişkileri tarafından da şekillendirildiğinin gösterilmesi, teorik çerçevenin eleştirel derinliğini güçlendirecektir. Sosyal kategorileştirme, uluslararası sistemde devletlerin ve toplumların kendilerini ve diğerlerini nasıl sınıflandırdıklarını; sosyal özdeşleşme, ulusal ve uluslararası kimliklerin oluşum süreçlerini; sosyal karşılaştırma ise devletlerarası prestij yarışları ve statü arayışlarını açıklamak için kullanılmaktadır (Mercer, 2010; Turner ve Reynolds, 2010). Bu kavramsal uyarlama süreci, teorinin orijinal sosyal psikolojik içeriğini koruyarak, uluslararası ilişkilerin makro düzeyindeki olgularını mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle

bağlantılandırma imkânı sağlamaktadır.

Bu kuramsal çerçevenin metodolojik uygulaması, nitel araştırma yöntemleri ile mükemmel uyum göstermektedir. Sosyal kimlik süreçlerinin karmaşık ve çok boyutlu doğası, nicel ölçümlerden ziyade, derinlemesine analiz ve yorumsamacı yaklaşımları gerektirmektedir (Finnemore ve Sikkink, 1998; Maxwell, 2013). Bu nedenle araştırmada benimsenen içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri, sosyal kimlik teorisinin öngördüğü dinamikleri sistematik olarak tespit etmek ve analiz etmek için en uygun metodolojik araçları oluşturmaktadır. Kuramsal çerçeve ile metodolojik yaklaşım arasındaki bu uyum, araştırmanın bilimsel tutarlılığını güçlendirirken, elde edilecek bulguların teorik geçerliliğini de artırmaktadır.

Araştırmanın disiplinlerarası karakteri, sosyal kimlik teorisinin sosyal psikoloji kökenli kavramlarının uluslararası ilişkiler disipliniyle bütünleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu bütünleştirme süreci, her iki disiplinin metodolojik ve epistemolojik farklılıklarını dikkate alarak, özgün bir analitik sentez oluşturmayı hedeflemektedir. Sosyal psikolojinin birey ve küçük grup düzeyindeki bulgularının, uluslararası sistemin makro düzeyindeki olgularına uygulanması sürecinde, ölçek problemi ve genelleme zorlukları gibi metodolojik çelişkiler de sistematik olarak ele alınmaktadır. Bu disiplinlerarası yaklaşım, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin açıklayamadığı olguları anlamak için yeni perspektifler sunarken, sosyal psikolojik teorilerin de uygulama alanını genişletmektedir.

Teorik çerçevenin ampirik uygulanabilirliği, çağdaş uluslararası olayların analizi yoluyla test edilmektedir. Sosyal kimlik süreçlerinin Brexit referandumu, Arap Baharı, COVID-19 pandemisine uluslararası tepkiler ve iklim değişikliği müzakerelerindeki etkileri gibi güncel olgularda nasıl tezahür ettiğinin sistematik analizi, teorik çerçevenin açıklayıcı gücünü ortaya koymaktadır. Bu ampirik uygulamalar, teorisinin sadece soyut kavramsal açıklamalar sunmakla kalmadığını, aynı zamanda somut politik olayları anlama ve yorumlamada da etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Özellikle kimlik temelli mobilizasyonun uluslararası kamuoyu oluşumu üzerindeki etkileri ve dijital platformlarda gerçekleşen kimlik inşa süreçlerinin dış politika karar alma mekanizmalarına yansımaları, teorik çerçevenin güncelliğini ve geçerliliğini kanıtlamaktadır.

Bu kuramsal yaklaşımın literatüre katkısı, sosyal kimlik teorisinin geleneksel uygulamalarını aşarak, küreselleşme çağının karmaşık kimlik dinamiklerini anlama yeteneği kazandırmasıdır. Teorisinin orijinal formülasyonunda yer alan basit iç grup-dış grup ayrımı, çağdaş uluslararası sistemin çok katmanlı kimlik yapıları ve çakışan grup üyelikleri realitesi çerçevesinde yeniden değerlendirilmektedir. Bu yeniden değerlendirme süreci, teorik yeniliğin yanı sıra, uluslararası ilişkiler disipliniinde insan faktörünün daha sistematik olarak ele alınması için de önemli bir adım oluşturmaktadır. Ayrıca, sosyal kimlik süreçlerinin dijital çağda nasıl dönüştüğü ve sanal toplulukların geleneksel coğrafi ve politik sınırları aştığı durumda, klasik devlet-merkezli kimlik anlayışının nasıl evrildiği konuları da bu çalışmanın teorik katkıları arasında yer almaktadır.

Sosyal kimlik teorisinin algı yönetimi ve propaganda süreçleriyle etkileşimi, uluslararası politikanın anlaşılması açısından kritik bir boyut oluşturmaktadır. Lasswell'in propaganda analizi ile günümüz dijital manipülasyon tekniklerinin sosyal kimlik süreçleriyle birleştirilmesi, devletlerin ve diğer aktörlerin kimlik manipülasyonu yoluyla nasıl etki oluşturduğu sistematik olarak açıklamaktadır (Cankaya, 2015; Lasswell, 1927). Bu entegrasyon, teorik çerçevenin sadece doğal kimlik oluşum süreçlerini değil, aynı zamanda kasıtlı kimlik müdahale stratejilerini de açıklama kapasitesi kazanmasını sağlamaktadır. Özellikle modern medya araçları ve sosyal medya platformlarının kimlik inşa süreçlerindeki rolü, teorisinin çağdaş uygulamalarının anlaşılması açısından hayati önem taşımaktadır.

Teorik çerçevenin çatışma çözümü ve barış inşası süreçlerine katkısı, temas hipotezi ve ortak kimlik oluşturma stratejilerinin diplomatik uygulamalarda kullanılması potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, çatışan gruplar arasında ortak kimlik oluşturma ve önyargıları azaltma stratejilerinin nasıl geliştirilebileceğini göstermekte ve sosyal kimlik teorisinin normatif boyutunu güçlendirmektedir (Allport, 1954, ss. 165-219; Gaertner ve Dovidio, 2000, ss. 33-71). Uluslararası politikada barış süreçlerinin başarısında, çatışan tarafların birbirlerini nasıl algıladıklarının ve kimliklerini nasıl tanımladıklarının kritik rol oynadığı, bu teorik çerçevenin pratik politika önerilerine de dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada benimsenen teorik çerçeve, hem sosyal psikolojik teorilerin uluslararası ilişkilere uygulanması hem de uluslararası ilişkiler teorilerinin psikolojik temellerinin güçlendirilmesi açısından özgün ve değerli bir akademik katkı sunmaktadır. Sosyal kimlik teorisinin bilişsel uyumsuzluk teorisine desteklenmesi, mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle makro düzeydeki politik olguların sistematik bağlantılandırılmasını sağlarken, disiplinlerarası yaklaşımın sunduğu analitik

zenginlik, çağdaş uluslararası politikanın karmaşık dinamiklerini daha bütüncül bir şekilde anlama imkânı oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçleri üzerindeki karmaşık ve çok boyutlu etkilerini derinlemesine kavramak amacıyla yorumsamacı (hermeneutic) paradigma (Gadamer, 2009) temelinde nitel araştırma yaklaşımını benimser. Nitel metodolojinin tercih edilmesinin temel gerekçesi, sosyal psikolojik süreçlerin uluslararası politik davranışlar üzerindeki dinamik etkilerinin sayısal ölçümlerden ziyade, anlamsal derinlikleri, bağlamsal özellikleri ve fenomenolojik boyutlarının sistematik kavranmasını gerektirmesidir. Araştırmanın epistemolojik temeli, sosyal gerçeğin öznelarası etkileşimler yoluyla inşa edildiği ve anlamların tarihsel-kültürel bağlamlar içinde şekillendiği fenomenolojik varsayımına dayanmakta olup, bu yaklaşım uluslararası politik aktörlerin karar alma süreçlerindeki psikolojik dinamiklerin anlaşılması için en uygun metodolojik çerçeveyi sunmaktadır.

Araştırma deseni olarak, sistematik literatür taraması ile derinlemesine tematik içerik analizini (Metin ve Ünal, 2022) birleştiren betimsel-analitik yaklaşım (Lawless vd., 2010) kullanılmıştır. Bu metodolojik tercih, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki kapsamlı bilgi birikiminin sistematik incelenmesini, disiplinlerarası bağlantıların ortaya çıkarılmasını ve mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle makro düzeydeki politik olguların arasındaki nedensel mekanizmaların anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Sosyal kimlik teorisi temelinde şekillenen araştırmanın kuramsal çerçevesi, aktörlerin yaşanmış deneyimlerinin ve bu deneyimlerin altında yatan ortak anlamların keşfedilmesi hedefini destekler nitelikte olup, nitel yaklaşımın bu çalışma için metodolojik uygunluğunu teorik düzeyde gerekçelendirmektedir.

Veri toplama süreci, uluslararası ilişkiler teorileri, dış politika analizi, çatışma çözümü, sosyal kimlik politikaları, algı ve karar alma süreçleri, grup dinamikleri ve sosyal psikoloji alanlarında sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika üzerindeki etkilerini ele alan bilimsel eserlerin kapsamlı ve sistematik incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma kapsamında, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin kesişim noktasındaki literatürü kapsamlı biçimde değerlendirmek amacıyla, farklı teorik perspektifleri ve metodolojik yaklaşımları temsil eden 60 akademik kitap ve 60 hakemli dergi makalesi olmak üzere toplam 120 bilimsel eser sistematik olarak incelenmiştir. İncelenen kaynakların zaman aralığı, alanın tarihsel gelişimini ve güncel dinamiklerini bütüncül olarak kavrayabilmek adına 1927-2025 dönemini kapsamakta olup, klasik teorik metinlerden çağdaş ampirik çalışmalara kadar geniş bir yelpazede literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Kaynak seçiminde güncel basımların tercih edilmesiyle birlikte, alanın kurucu metinlerinin ve dönüm noktası niteliğindeki çalışmaların da dahil edilmesine özen gösterilmiştir. Veri kaynaklarından bir kısmının, SSCI tarafından taranan ve alanın önde gelen uzmanları tarafından yazılmış akademik kitaplar, hakemli dergi makaleleri ve editörlü kitap bölümlerinden oluşmakta olup, hem uluslararası hem de ulusal akademik literatürün dengeli temsili sağlanmıştır. Türk akademik literatüründen Volkan'ın politik psikoloji analizi ile Bauman'ın sosyolojik perspektifi, çalışmanın yerel bağlamla küresel teoriler arasındaki köprüyü kurmasında kritik rol oynamıştır (Bauman, 2017; Volkan, 1993).

Örneklem seçimi, amaçlı örnekleme yönteminin (Rai ve Thapa, 2015) maksimum çeşitlilik ve kritik durum örnekleme tekniklerinin sofistike kombinasyonu kullanılarak gerçekleştirilmiş; sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolüne dair farklı teorik perspektifleri, metodolojik yaklaşımları ve ampirik bulguları sistematik olarak temsil eden eserler dâhil edilmiştir. Teorik örnekleme stratejisi kapsamında, sosyal kimlik teorisi, bilişsel psikoloji, grup davranışı teorileri, karar alma süreçleri analizi ve uluslararası ilişkiler teorilerinin entegrasyonunu sağlayan akademik kaynaklar üzerinde odaklanılmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kuramsal doygunluk ilkesi esas alınmış ve sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki sistematik etkilerine dair yeni temaların ortaya çıkmadığı nokta belirlenene kadar veri toplama süreci devam ettirilmiştir.

Araştırmada kullanılan veri toplama teknikleri, dokümantasyon ve içerik analizi (Kıral, 2020; Metin ve Ünal, 2022) yöntemlerinin sistematik entegrasyonunu içermektedir. Birincil veri kaynakları olarak, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarında yayınlanmış monografiler, editörlü kitaplar ve hakemli dergi makalelerinin yanı sıra, bu alanların kesişiminde üretilmiş disiplinlerarası çalışmalar kapsamlı şekilde incelenmiştir. Veri toplama sürecinde Maxwell'in nitel araştırma tasarımı prensipleri (Maxwell, 2013) ile Creswell'in sistematik literatür taraması tekniklerinin (Cankaya, 2015; Creswell, 2013) birleşimi kullanılarak, hem derinlemesine analiz hem de kapsamlı kapsam sağlanmıştır. Özellikle Hermann'ın liderlik psikolojisi çalışmaları (Hermann, 1980) ile Janis'in grup düşüncesi teorisinin metodolojik uygulamaları (Janis, 1982, ss. 174-196),

araştırmanın veri toplama stratejisinin şekillenmesinde rehber niteliğinde olmuştur.

Veri analizi süreci, verilerin ilk okuma ve kodlanması, başlangıç temalarının belirlenmesi, temaların sistematik gözden geçirilmesi ve rafine edilmesi, final temaların detaylı tanımlanması ve isimlendirilmesi, analitik rapor yazımı ve bulguların teorik çerçeveye ilişkilendirilmesi aşamalarını kapsamaktadır. İçerik analizi sürecinde belirlenen ana temalar; sosyal kimlik dinamikleri ve grup aidiyeti süreçleri, bilişsel önyargılar ve algısal çarpıtma mekanizmaları, grup davranışı ve kolektif karar alma süreçleri, duygusal faktörler ve motivasyonel dinamikler, algı yönetimi ve stratejik iletişim süreçleri, kültürlerarası etkileşim ve iletişim sorunları, uluslararası norm oluşumu ve sosyalleşme süreçleri, çatışma çözümü ve barış inşası dinamikleri olmak üzere sekiz temel kategori altında sistematize edilmiştir.

Araştırmanın metodolojik yaklaşımında, Charles Sanders Peirce'in (*özellikle gözlemlenen bir durum veya veri kümesi için en olası veya en iyi açıklamayı bulmaya yönelik mantıksal çıkarım biçimini ifade eden*) abdüktif (tümevarımsal) akıl yürütme modeli (Kapitan, 1992) temelinde tümevarımsal ve tümdengelimsel yaklaşımların dinamik ve dialektik etkileşimi benimsenmiştir. Tümevarımsal yaklaşım (Somuncuoğlu ve Sarılı, 2024), uluslararası politikadaki spesifik olaylarda ve süreçlerde gözlemlenen sosyal psikolojik dinamikleri sistematik olarak inceleyerek genel teorik prensiplere ve pattern'lere ulaşmayı amaçlarken; tümdengelimsel yaklaşım (Somuncuoğlu ve Sarılı, 2024) ise sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler disiplinlerindeki yerleşik teorik çerçeveleri ve kavramsal araçları kullanarak spesifik politik olayları, süreçleri ve fenomenleri açıklamayı hedeflemiştir. Bu metodolojik entegrasyon, hem ampirik gözlemlerden yeni teorik genellemeler ve hipotezler üretilmesini hem de mevcut kuramsal çerçeveler üzerinden spesifik olayların daha derin anlaşılmasını sağlamış ve araştırmanın analitik derinliğini önemli ölçüde artırmıştır.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için Lincoln ve Guba'nın naturalistik araştırmalar için geliştirdiği dört temel kriter (Lincoln ve Guba, 1988, ss. 3-21) üzerine inşa edilen çoklu validasyon stratejisi (Peng vd., 2015) titizlikle uygulanmıştır. İnanılabilirlik kriteri kapsamında, farklı teorik perspektiflerden gelen bilgilerin sistematik karşılaştırılması, uzun süreli literatürle etkileşim stratejisi ve üye kontrolü teknikleri kullanılmış; aktarılabilirlik için kapsamlı ve ayrıntılı betimlemeler yapılmış; güvenilirlik açısından tutarlı veri toplama ve analiz süreçleri izlenmiş; doğrulanabilirlik için ise detaylı dokümantasyon ve sistematik denetim izi oluşturulmuştur. Triangülasyon tekniğinin (Lauri, 2011) çoklu varyantları kullanılarak; metodolojik triangülasyon ile farklı analiz tekniklerinin, teorik triangülasyon ile farklı kuramsal yaklaşımların, veri kaynağı triangülasyonu ile farklı disiplinlerden gelen bilgilerin karşılaştırılması ve bütünleştirilmesi gerçekleştirilmiş; böylece araştırmanın geçerliliği çok boyutlu olarak güçlendirilmiştir.

Araştırma süreci boyunca akademik etik ilkeler Helsinki Bildirgesi ve uluslararası akademik etik standartlar çerçevesinde titizlikle gözetilmiş ve uygulanmıştır. İncelenen tüm akademik kaynaklar, telif hakları ve fikri mülkiyet hakları gözetilerek APA atıf sisteminin en güncel versiyonuna uygun şekilde sistematik olarak referanslandırılmış; akademik dürüstlük ilkeleri her aşamada korunmuştur. Araştırmacının kendi önyargılarının, varsayımlarının ve epistemolojik konumlandırmasının araştırma sonuçlarını etkilememesi için sürekli ve sistematik bir refleksif yaklaşım benimsenmiş; farklı teorik perspektiflerin ve paradigmatic yaklaşımların adil ve dengeli temsili özenle sağlanmıştır. Gadamer'in hermenötik (yorumsamacı) döngü yaklaşımı araştırmanın metodolojik çerçevesinin kritik ve ayrılmaz bir bileşenini oluşturmuş; metinlerin parçaları ile bütünlük arasındaki karmaşık ve çok katmanlı diyalektik ilişkiye dayanan anlama ve yorumlama süreci sistematik olarak izlenmiştir.

Araştırmanın metodolojik sınırlılıkları akademik dürüstlük çerçevesinde açık ve şeffaf şekilde belirtilecek olursa: Bu sınırlılıklar arasında, nitel araştırma yaklaşımının epistemolojik doğası gereği bulguların istatistiksel genellenebilirlik düzeyinin kısıtlı olması, birincil veri kaynaklarına (derinlemesine mülakat, katılımcı gözlem, anket uygulaması) doğrudan erişimin olmaması nedeniyle ikincil akademik kaynaklarla sınırlı kalınması, güncel uluslararası gelişmelerin tam olarak kapsanmasındaki zaman kısıtları ve kaynak erişim sınırları yer almaktadır. Bununla birlikte, seçilen metodolojik yaklaşımın disiplinlerarası bir perspektifle sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolünü derinlemesine, bütünsel ve sistematik olarak inceleme kapasitesi, araştırmanın temel amacına ve araştırma sorularına optimal uyum sağladığını göstermektedir.

Bulgular

Bu araştırmanın sistematik literatür taraması ve nitel içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini nasıl şekillendirdiğine dair kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramsal çerçeve ortaya koymaktadır.

Analiz edilen altmış bilimsel kaynağın tematik değerlendirmesi, araştırmanın temel hipotezi olan "sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini sistematik olarak etkilediği ve bu etkinin bilişsel önyargılar, sosyal kimlik dinamikleri, grup düşüncesi ve algısal çarpıtmalar aracılığıyla gerçekleştiği" tezini güçlü biçimde doğrulamaktadır. Bu bulgular, Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisinin öngördüğü dinamiklerle tam uyum göstermekte ve geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin açıklayamadığı olguları sistematik olarak aydınlatmaktadır.

1. Bilişsel Önyargıların Uluslararası Kriz Yönetimindeki Sistematik Etkisi

Araştırmanın en güçlü bulgularından biri, liderlerin bilişsel önyargılarının ve algısal çarpıtmalarının uluslararası kriz yönetimi süreçlerinde sistematik ve öngörülebilir etkiler oluşturduğudur. İçerik analizinin sonuçları, karar alıcıların bilgi işleme süreçlerindeki sınırlılıkların özellikle yüksek stres, belirsizlik ve zaman baskısı koşullarında belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, doğrulama yanlılığı, çerçeveleme etkisi ve mevcut durum yanlılığı gibi bilişsel süreçlerin, uluslararası aktörlerin tehdit algılamalarını ve risk değerlendirmelerini sistematik olarak çarpıttığı tespit edilmiştir. Özellikle Küba Füze Krizi dönemindeki Kennedy yönetiminin karar alma süreçleri ile Vietnam Savaşı'na müdahale kararlarının analizi, liderlerin mevcut inançlarını destekleyen bilgileri seçici olarak işleme ve çelişkili verileri göz ardı etme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Holsti, 2006; McDermott, 2004). Bu bulgu, Hermann ve Hermann'ın liderlik psikolojisi analizleriyle örtüşmekte ve uluslararası politikada rasyonel aktör varsayımının önemli sınırlılıklarını ortaya koymaktadır (Hermann ve Hermann, 1989; Simon, 1982). *Bu bulgu, araştırmanın temel hipotezini güçlü biçimde doğrulamaktadır; bilişsel önyargıların uluslararası politika süreçlerini sistematik olarak etkilediği açıkça kanıtlanmıştır.*

2. Sosyal Kimlik Dinamiklerinin Uluslararası Çatışma Tırmanmasındaki Kritik Rolü

Sosyal kimlik teorisi çerçevesinde gerçekleştirilen analiz, grup içi kayırmacılık ve dış grup ötekileştirme süreçlerinin uluslararası çatışmaların başlatılması ve tırmanmasında kritik rol oynadığını sistematik olarak ortaya koymaktadır. Literatürün değerlendirilmesi; ulusal, etnik ve ideolojik kimlik tanımlamalarının devletlerin dış politika tercihlerini derinden etkilediğini ve "biz" ve "onlar" ayrımının güçlendirilmesi yoluyla iç grup dayanışmasının artırıldığını göstermektedir (Mercer, 2014; Tajfel ve Turner, 1979). Bu süreçte, dış gruplara yönelik önyargıların ve düşmanlık algılarının sistematik olarak pekiştirildiği ve bu dinamiklerin sadece iç politikayı değil, aynı zamanda uluslararası ittifak oluşumlarını ve düşmanlık ilişkilerini de şekillendirdiği tespit edilmiştir. Özellikle etnik çatışmalar, milliyetçi hareketler ve ideolojik kutuplaşmaların analizi, sosyal kimlik süreçlerinin uluslararası sistem düzeyinde nasıl tezahür ettiğini açıkça ortaya koymaktadır (Turner ve Reynolds, 2010; Wendt, 1992). Türk akademik literatüründe Cankaya'nın siyasal iletişim çalışmaları (Cankaya, 2015) ve Mollaer'in kimlik politikaları çalışması (Mollaer, 2014), bu dinamiklerin yerel bağlamdaki tezahürlerini desteklemektedir. *Bu bulgu, hipotezin sosyal kimlik dinamikleri boyutunu tam olarak doğrulamaktadır; sosyal kimlik süreçlerinin uluslararası çatışma dinamiklerini sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

3. Grup Düşüncesi Fenomeninin Uluslararası Politikadaki Sistematik Riskleri

Araştırmanın üçüncü temel bulgusu, grup dinamikleri ve kolektif karar alma süreçlerinde ortaya çıkan grup düşüncesi fenomeninin uluslararası politikada sistematik ve öngörülebilir risklere yol açtığıdır. Janis'in kavramsallaştırdığı grup düşüncesi süreçlerinin, homojen ve yüksek uyum baskısı altındaki karar alma gruplarında eleştirel düşüncenin bastırılmasına ve stratejik hataların yapılmasına neden olduğu sistematik olarak doğrulanmıştır (George ve George, 1998, ss. 69-151; Janis, 1982, ss. 174-193). Bu bağlamda, Kennedy yönetiminin Domuzlar Körfezi operasyonu, Johnson yönetiminin Vietnam müdahale kararları ve Carter yönetiminin İran rehine krizi yaklaşımı grup düşüncesinin uluslararası politikadaki yıkıcı etkilerinin somut örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca kriz dönemlerinde zaman baskısı ve yüksek risk algısının grup dinamiklerini nasıl etkilediği konusunda elde edilen bulgular, geleneksel kriz yönetimi teorilerinin psikolojik boyutlarını sistematik olarak güçlendirmektedir (Holsti, 1979, ss. 100-131). Türk akademik literatürü bağlamında Türker'in liderlik analizi (Türker, 2008) ve Çetin ve Görüşük'ün siyaset psikolojisi yaklaşımı (Çetin ve Görüşük, 2015), grup dinamiklerinin karar alma süreçlerindeki etkilerini desteklemektedir. *Bu bulgu, hipotezin grup düşüncesi boyutunu açıkça doğrulamaktadır; grup dinamiklerinin uluslararası politik karar alma süreçlerini sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

4. Duygusal Faktörlerin Uluslararası Politikadaki Sistematik Belirleyiciliği

Dördüncü temel bulgu, uluslararası politikada duyguların ve duygusal faktörlerin rasyonel hesaplamaları sistematik olarak etkilediğine ve şekillendirdiğine dair kapsamlı kanıtları ortaya koymaktadır. Crawford'un öncü analizinde vurgulandığı gibi, korku, öfke, gurur, umut, utanç ve intikam gibi duyguların devletlerin dış politika tercihlerini şekillendirmede aktif ve belirleyici rol oynadığı sistematik olarak tespit edilmiştir (Crawford, 2000; Ross, 2013, ss. 196-214). Özellikle, kolektif travma

yaşamış toplumların tarihsel hafızalarında yer alan duygusal öğelerin, güncel dış politika kararlarını etkilemeye devam ettiği ve nesiller boyu aktarılan duygusal kodların contemporary uluslararası ilişkilerde nasıl tezahür ettiği detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Balkan halklarının tarihsel travmaları ve kolonyal deneyimlerden kaynaklanan kolektif utanç duygularının çağdaş uluslararası ilişkilerdeki politik tercihlerini nasıl etkilediği konusunda elde edilen bulgular, duyguların uluslararası politikadaki merkezi rolünü açıkça ortaya koymaktadır (Castells, 2009; Mercer, 2010). Türk akademik çalışmalarında Volkan'ın politik psikoloji analizi ve Esmer'in siyaset psikolojisi yaklaşımı, duygusal faktörlerin önemini desteklemektedir (Esmer, 2019; Volkan, 1993). *Bu bulgu, hipotezin duygusal faktörler boyutunu kesin olarak doğrulamaktadır; duygusal süreçlerin uluslararası politik davranışları sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

5. Algı Yönetimi ve Propaganda Stratejilerinin Sistemik Etkilerinin Kapsamı

Beşinci temel bulgu, algı yönetimi ve propaganda stratejilerinin uluslararası politikada sistemik ve uzun vadeli etkiler oluşturduğuna dair kapsamlı kanıtları sunmaktadır. Lasswell'in klasik propaganda analizi ile güncel dijital çağ iletişim stratejilerinin karşılaştırmalı değerlendirmesi, devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin hedef kitlelerin algılarını şekillendirmek için giderek sofistike hale gelen teknikler kullandığını göstermektedir (Cankaya, 2015; Lasswell, 1927). Bu süreçte, çerçeveleme stratejileri, seçici bilgi sunumu, duygusal manipülasyon teknikleri ve kimlik mobilizasyonu yöntemlerinin kamuoyunun dış politika tercihlerini etkilemede etkili araçlar olarak kullanıldığı sistematik olarak tespit edilmiştir. Özellikle, sosyal medya platformlarının yükselişi ile birlikte dezenformasyon kampanyalarının, sahte haber yayılımının ve algoritmik manipülasyonların uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerinin dramatik şekilde arttığı ve bu yeni dinamiklerin geleneksel diplomasi anlayışını kökten dönüştürdüğü görülmektedir. Bu bulgular, Chomsky'nin rıza imalatı teorisi (Herman ve Chomsky, 1988, ss. 43-78) ile Özdağ'ın propaganda ve psikolojik savaş analizlerinin (Özdağ, 2016) öngörleriyle güçlü uyum göstermektedir. *Bu bulgu, hipotezin algısal çarpıtmalar boyutunu güçlü biçimde doğrulamaktadır; algı yönetimi stratejilerinin uluslararası politik süreçleri sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

6. Kültürlerarası Farklılıkların Diplomatik Süreçlerdeki Sistemik Engelleri

Altıncı önemli bulgu, kültürlerarası farklılıklar ve iletişim sorunlarının uluslararası politikada yanlış anlamalara, güven bunalımlarına ve çatışma tırmanmasına yol açtığına dair sistematik kanıtları ortaya koymaktadır. Farklı kültürel arka planlara sahip aktörler arasındaki diplomatik etkileşimlerde, iletişim tarzları, değer sistemleri, davranış kodları ve sosyal protokollerdeki farklılıkların çeşitli sorunlara ve yanlış anlamalara neden olduğu detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, yüksek bağlamlı kültürler ile düşük bağlamlı kültürler arasındaki iletişim engellerinin müzakere süreçlerini zorlaştırdığı, anlaşmazlıkları derinleştirdiği ve zaman zaman çözülebilir sorunları çözümsüz krizlere dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kültürel stereotipler, önyargılar ve kategorik düşünce kalıplarının diplomatik ilişkilerde nasıl sistematik engeller oluşturduğu ve bu engellerin aşılmasında kültürlerarası empati, perspektif alma ve sosyal öğrenme süreçlerinin kritik rolü detaylı olarak değerlendirilmiştir. Gadamer'in hermenötik (*bir metni, olguyu ya da insan davranışını anlamaya ve yorumlamaya odaklanan yöntemdir; burada amaç, yalnızca "ne söylendiğini" değil, "ne demek istendiğini" ve "hangi bağlamda söylendiğini" açığa çıkarmaktır*) yaklaşımı ve Maxwell'in nitel araştırma metodolojisi, bu bulguları teorik olarak desteklemektedir (Gadamer, 2009; Maxwell, 2013). *Bu bulgu, hipotezin kültürlerarası algısal çarpıtmalar boyutunu doğrulamaktadır; kültürel farklılıkların uluslararası politik süreçleri sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

7. Uluslararası Norm Yayılımında Sosyal Psikolojik Mekanizmaların Kritik Rolü

Yedinci temel bulgu, uluslararası normların oluşumu ve yayılması süreçlerinde sosyal psikolojik mekanizmaların kritik ve belirleyici rol oynadığına dair kapsamlı kanıtları sunmaktadır. Finnemore ve Sikkink'in norm yaşam döngüsü modelinde belirtildiği gibi, uluslararası normların kabul görme ve içselleştirilme süreçlerinde sosyal öğrenme, taklit davranışı, grup baskısı ve uyma eğilimi gibi sosyal psikolojik faktörlerin sistematik etkiler oluşturduğu detaylı olarak ortaya konmuştur (Finnemore ve Sikkink, 1998; Schimmelfennig, 2005). Bu süreçte, norm girişimcilerinin rolü, kritik kitle eşiğinin aşılması dinamikleri ve sosyal etki mekanizmalarının işleyişi konusunda elde edilen bulgular, uluslararası normların sadece rasyonel hesaplamalar sonucu değil, aynı zamanda sosyal psikolojik süreçler aracılığıyla da yayıldığını açıkça göstermektedir. Özellikle insan hakları normları, çifte standartlı olmakla birlikte çevre koruma standartları, silahsızlanma anlaşmaları ve demokratikleşme süreçlerinin küresel yayılım dinamiklerinin analizi, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası hukuk ve kurumsal gelişim üzerindeki derin etkilerini sistematik olarak ortaya koymaktadır. Dougherty ve Pfaltzgraff'ın uluslararası ilişkiler teorileri analizi (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001) ve Viotti ve Kauppi'nin kuramsal yaklaşımları (Viotti ve Kauppi, 2016), bu bulguları desteklemektedir. *Bu bulgu, hipotezin sosyal etki mekanizmaları boyutunu doğrulamaktadır; sosyal psikolojik süreçlerin uluslararası norm yayılımını sistematik olarak etkilediği kanıtlanmıştır.*

8. Çatışma Çözümü ve Barış İnşasında Sosyal Psikolojik Yaklaşımların Etkinliği

Sekizinci ve son temel bulgu, uluslararası çatışma çözümü ve barış inşası süreçlerinde sosyal psikolojik yaklaşımların etkinliğine ve başarı potansiyeline dair önemli kanıtları ortaya koymaktadır. Kelman'ın problem çözücü çalıştaylar yaklaşımı (Kelman, 1998) ile Allport'un temas hipotezinin uygulamalı analizleri (Allport, 1954, ss. 285-340), çatışan gruplar arasında güven inşası, empati geliştirme ve ortak kimlik oluşturma süreçlerinin barışçıl çözümlere önemli katkı sağladığını sistematik olarak göstermektedir. Bu bağlamda İsrail-Filistin çatışması, Kuzey İrlanda sorunu, Güney Afrika'daki apartheid sonrası uzlaşma süreçleri ve Balkanlar'daki post-çatışma toplumsal uzlaşma deneyimlerinin karşılaştırmalı analizi sosyal psikolojik müdahalelerin çatışma dönüşümündeki potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, uzlaşma süreçlerinde af mekanizmaları, geçmişle yüzleşme stratejileri, kolektif hafıza yeniden inşası ve kimlik dönüşümü süreçlerinin sosyal psikolojik boyutları konusunda elde edilen bulgular, sürdürülebilir barışın inşasında psikolojik faktörlerin kritik önemini vurgulamaktadır (Gaertner ve Dovidio, 2000; Pruitt ve Kim, 2004). Fisher ve Ury'nin ilkeli müzakere yaklaşımı (Fisher ve Ury, 1981) ve Deutsch'un yapıcı çatışma teorisi (Deutsch, 1973) bu bulguları metodolojik olarak desteklemektedir. *Bu bulgu, hipotezin sosyal psikolojik müdahale etkinliği boyutunu doğrulamaktadır; sosyal psikolojik yaklaşımların çatışma çözümü süreçlerini sistematik olarak iyileştirdiği kanıtlanmıştır.*

Bu sekiz temel bulgu bütün olarak değerlendirildiğinde, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikada sadece tamamlayıcı değil, aynı zamanda temel belirleyici faktörler olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Analiz sonuçları, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonel aktör varsayımlarının önemli sınırlılıklara sahip olduğunu ve insan faktörünün sistematik olarak dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle, küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin hızlandığı çağdaş uluslararası sistemde, sosyal psikolojik dinamiklerin etkisinin daha da arttığı ve bu faktörlerin göz ardı edilmesinin ciddi analitik yetersizliklere yol açtığı sistematik olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, disiplinlerarası yaklaşımların uluslararası politika analizinde kritik önem taşıdığı ve gelecekteki araştırmaların bu yönde geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. *Genel değerlendirme olarak, tüm bulgular araştırmanın temel hipotezini güçlü ve sistematik biçimde doğrulamaktadır; sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini bilişsel önyargılar, sosyal kimlik dinamikleri, grup düşüncesi ve algısal çarpıtmalar aracılığıyla sistematik olarak etkilediği kesin şekilde kanıtlanmıştır.*

Tartışma

Bu araştırmanın sistematik literatür taraması sonucunda elde edilen sekiz temel bulgunun kapsamlı değerlendirmesi, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini şekillendirmede oynadığı kritik rolün epistemolojik ve ontolojik boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Bulguların Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik teorisi (Tajfel ve Turner, 1979) ile Jervis'in algı ve yanlış algı yaklaşımının (Jervis, 1976, ss. 13-31) öngördüğü dinamiklerle gösterdiği güçlü uyum, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonel aktör varsayımlarının paradigmatik sınırlılıklarını sistematik olarak ortaya koymaktadır. Bu kuramsal yakınsama, özellikle post-pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerinin insan faktörüne yönelik vurgularını psikolojik temellerde derinleştirerek, disiplinin gelecekteki kuramsal evriminin yönünü belirleyici şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Bu noktada kritik olan husus, sosyal psikolojik faktörlerin sadece devlet davranışlarını açıklayan tamamlayıcı unsurlar olarak değil, uluslararası sistemin temel işleyiş mantığını belirleyen kurucu unsurlar olarak yeniden kavramsallaştırılması gerekliliğidir. Bu paradigmatik dönüşüm, uluslararası ilişkiler disiplininin ontolojik temellerini yeniden düşünmeyi ve insan doğasının karmaşıklığını merkeze alan yeni bir epistemolojik çerçeve inşa etmeyi zorunlu kılmaktadır.

Birinci bulgunun ortaya koyduğu bilişsel önyargıların sistematik etkisi, Hermann'ın liderlik psikolojisi analizleri ile McDermott'un deneysel politik psikoloji bulgularının öngördüğü dinamikleri (Hermann, 2005; McDermott, 2004) doğrulamakla birlikte, bu etkinin kapsamı ve derinliği literatürdeki mevcut tahminleri aşmaktadır. Özellikle, doğrulama yanlılığının kriz dönemlerinde gösterdiği yoğunlaşma eğilimi, Simon'ın sınırlı rasyonellik kavramı (Simon, 1982) ile Holsti'nin operasyonel kod analizindeki bilişsel katılık vurgusunu (Holsti, 2006, ss. 325-377) birleştirerek, uluslararası kriz yönetimi teorilerinin psikolojik boyutlarla zenginleştirilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Küba Füze Krizi ve Vietnam müdahale kararlarının analizinde görüldüğü üzere, liderlerin mevcut inançlarını destekleyen bilgileri seçici işleme eğiliminin sistematik bir örüntü oluşturduğunu ve bu örüntünün öngörülebilir politik sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bilişsel önyargıların bu denli sistematik etkisi, aslında uluslararası krizlerin kaçınılmazlığını değil, aksine önlenebilirliğini işaret etmektedir. Eğer liderler kendi bilişsel sınırlılıklarının farkında olur ve bunları telafi edecek kurumsal mekanizmalar geliştirilirse, birçok uluslararası krizin daha erken aşamalarda çözümlenebileceği öngörülebilir. Bu perspektif, kriz yönetiminden kriz önlemeye doğru paradigmatik bir kayma gerektirmektedir.

İkinci bulgunun sosyal kimlik dinamiklerine dair tespitleri; Turner ve Reynolds'un kendini kategorilendirme teorisi (Turner ve Reynolds, 2010) ile Mercer'ın duygusal inançlar analizinin (Mercer, 2010) birleşiminde yeni bir kavramsal sentez gerektirmektedir. "Biz" ve "onlar" ayrımının güçlendirilmesi sürecinin sadece iç grup dayanışmasını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası ittifak oluşumlarını ve düşmanlık dinamiklerini sistematik olarak şekillendirmesi, sosyal kimlik teorisinin makro düzeydeki uygulanabilirliğini kanıtlamaktadır. Bu dinamik, özellikle etnik çatışmalar ve milliyetçi hareketlerin analizinde, Wendt'in sosyal inşa yaklaşımındaki kimlik-çıkar ilişkisini psikolojik temellerde derinleştirirken (Wendt, 1992), Cankaya'nın siyasal iletişim çalışmaları (Cankaya, 2015) ile Mollaer'in kimlik politikaları analizinde vurgulanan yerel bağlamsal faktörlerin (Mollaer, 2014) evrensel psikolojik süreçlerle nasıl etkileşime girdiğini açıklamaktadır. Sosyal kimlik dinamiklerinin bu çok katmanlı yapısı, 21. yüzyılda artan hibrit kimlik formasyonlarının ve çoklu aidiyet sistemlerinin uluslararası politikayı nasıl dönüştürdüğünü anlamamız açısından kritik öneme sahiptir. Artık sadece ulusal kimlikler değil, aynı zamanda dijital topluluklar, ideolojik ağlar ve küresel hareketler de bireylerin kimlik inşasında ve dolayısıyla uluslararası politik tercihlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu durum, klasik Westfalya sisteminin temellerini sarsarak, post-teritoryal bir uluslararası düzenin doğuşuna işaret etmektedir.

Üçüncü bulgunun grup düşüncesi fenomenine dair analizi, Janis'in orijinal kavramsallaştırmasını uluslararası politika bağlamında genişleterek, homojen karar alma gruplarının sistematik risklerini Kennedy, Johnson ve Carter yönetimlerinin stratejik hatalarında somutlaştırmaktadır (Janis, 1982, ss. 174-196; George ve George, 1998). Bu bulgu, kriz dönemlerinde zaman baskısı ve yüksek risk algısının grup dinamiklerini nasıl deformasyona uğrattığına dair Türker'in liderlik analizi (Türker, 2008) ile Çetin-Görüşük'ün siyaset psikolojisi yaklaşımının (Çetin ve Görüşük, 2015) bulgularıyla güçlü konverjans göstermekte ve eleştirel düşüncenin bastırılması sürecinin öngörülebilir sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu dinamik, geleneksel kriz yönetimi teorilerinin çoğunlukla rasyonel aktör varsayımına dayandığı noktalarda önemli boşlukları doldurmakta ve karar alma mekanizmalarının yeniden tasarımı konusunda kritik içgörüler sunmaktadır. Grup düşüncesi fenomeninin sistematik riskleri, modern demokratik sistemlerde "kırmızı takım" (red team) analizleri, şeytan avukatlığı rolleri ve sistematik muhalefet mekanizmalarının kurumsallaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dijital çağda algoritmaların ve yapay zekânın karar alma süreçlerine entegrasyonu, grup düşüncesi risklerini azaltma potansiyeli taşımakla birlikte, algoritmik önyargılar ve yankı odası (echo chamber) etkileri nedeniyle yeni risk formları da oluşturmaktadır.

Dördüncü bulgunun duygusal faktörlerin sistematik belirleyiciliğine dair tespitleri, Crawford'un uluslararası ilişkilerde duyguların analizi (Crawford, 2000) ile Ross'un karma duygular yaklaşımının öngörülerini (Ross, 2013) doğrulamakla birlikte, kolektif travmaların nesiller boyu aktarılan etkilerinin kapsamı literatürdeki mevcut tahminleri aşmaktadır. Balkan travmaları ve kolonyal utanç duygularının çağdaş dış politika tercihlerindeki tezahürü, Mercer'ın duygusal inançlar teorisi (Mercer, 2010) ile Castells'in ağ toplumu (Castells, 2009) analizindeki kimlik mobilizasyonu dinamiklerini birleştirerek, duygusal faktörlerin sadece anlık değil, aynı zamanda uzun vadeli politik sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Volkan'ın politik psikoloji analizi ile Esmer'in siyaset psikolojisi yaklaşımı, bu dinamiklerin Türk bağlamındaki tezahürlerini desteklemektedir (Esmer, 2019; Volkan, 1993). Duygusal faktörlerin bu nesiller arası (transgenerasyonel) aktarımı, uluslararası uzlaşma ve barış inşası süreçlerinde "duygusal adalet" kavramının önemini vurgulamaktadır. Sadece maddi tazminatlar veya politik anlaşmalar değil, aynı zamanda kolektif travmaların tanınması, özür mekanizmaları ve sembolik onarım süreçleri de sürdürülebilir barışın inşası için vazgeçilmezdir. Bu perspektif, geleneksel diplomasinin rasyonel müzakere modellerini, duygusal zekâ ve empatik diyalog yaklaşımlarıyla zenginleştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Beşinci bulgunun algı yönetimi ve propaganda stratejilerine dair analizi, Lasswell'in klasik propaganda teorisi (Lasswell, 1927) ile Chomsky'nin rıza imalatı (Herman ve Chomsky, 1988) yaklaşımının dijital çağdaki evrimini sistematik olarak ortaya koymaktadır. Sosyal medya platformlarının yükselişi ile birlikte dezenformasyon kampanyalarının ve algoritmik manipülasyonların geleneksel diplomasi anlayışını kökten dönüştürmesi, Özdağ'ın psikolojik savaş analizleri (Özdağ, 2016) ile Cankaya'nın siyasal iletişim çalışmalarının (Cankaya, 2015) öngördüğü teknolojik dönüşümün boyutlarını açıkça göstermektedir. Bu bulgu, çerçeveleme stratejileri ve duygusal manipülasyon tekniklerinin kamuoyunun dış politika tercihlerini etkilemede oynadığı kritik rolü ortaya koyarken, demokratik katılımın gerçekliğini de sorgulamaktadır. Dijital çağda algı yönetiminin bu denli sofistike hale gelmesi, "hakikat sonrası" (post-truth) uluslararası politikanın doğuşunu ve objektif gerçekliğin giderek önemsizleşmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun ve diplomatik normların meşruiyetini tehdit ederken, aynı zamanda "algısal egemenlik" gibi yeni kavramların geliştirilmesini gerektirmektedir. Devletlerin fiziki sınırlarını koruma çabası kadar, bilişsel sınırlarını ve vatandaşlarının algısal bütünlüğünü koruma çabası da stratejik öncelik haline gelmektedir.

Altıncı bulgunun kültürlerarası farklılıklara dair tespitleri, yüksek bağlamlı ve düşük bağlamlı kültürler arasındaki iletişim engellerinin müzakere süreçlerini nasıl zorlaştırdığına dair Bauman'ın akışkan modernite teorisi (Bauman, 2017) ile Myers'in sosyal psikoloji yaklaşımının (Myers, 2015) bulgularıyla güçlü uyum göstermektedir. Kültürel stereotipler ve kategorik düşünce kalıplarının diplomatik ilişkilerde oluşturduğu sistematik engeller, Gadamer'in hermenötik yaklaşımı (Gadamer, 2009) ile Maxwell'ın nitel araştırma metodolojisinin (Maxwell, 2013) vurguladığı anlama süreçlerinin karmaşıklığını uluslararası politik bağlamda somutlaştırmaktadır. Bu bulgu, kültürlerarası duygudaşlık (empati) ve perspektif alma süreçlerinin diplomatik başarı için kritik önemini vurgularken, çözülebilir sorunların çözümsüz krizlere dönüşme potansiyelini de ortaya koymaktadır. Kültürlerarası farklılıkların bu sistematik etkileri, 21. yüzyılda "kültürel çeviri" (cultural translation) ve "diplomatik hermenötik" gibi yeni kavramsal araçların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Artık diplomatların sadece dil bilmesi yeterli değildir; aynı zamanda kültürel kodları çözebilmeli, bağlamsal nüansları yakalayabilmeli ve örtük anlamları deşifre edebilmelidirler. Bu durum, diplomatik eğitimin antropolojik ve semiyotik perspektiflerle zenginleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yedinci bulgunun uluslararası norm yayılımındaki sosyal psikolojik mekanizmalara dair analizi, Finnemore ve Sikkink'in norm yaşam döngüsü modeli (Finnemore ve Sikkink, 1998) ile Schimmelfennig'in sosyalleşme teorisinin (Schimmelfennig, 2005) öngördüğü dinamikleri psikolojik temellerde derinleştirmektedir. Sosyal öğrenme, taklit davranışı ve grup baskısı mekanizmalarının insan hakları, çevre koruma ve demokratikleşme normlarının küresel yayılımındaki rolü, Dougherty ve Pfaltzgraff'ın uluslararası ilişkiler teorileri analizi (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2001) ile Viotti ve Kauppi'nin kuramsal yaklaşımlarının vurguladığı norm girişimcilerinin ve kritik kitle eşiğinin önemini (Viotti ve Kauppi, 2016) psikolojik boyutlarla zenginleştirmektedir. Bu bulgu, uluslararası normların sadece rasyonel hesaplamalar değil, aynı zamanda sosyal psikolojik süreçler aracılığıyla yayıldığını kanıtlamaktadır. Norm yayılımındaki bu sosyal psikolojik mekanizmalar, küresel yönetim sistemlerinin tasarımı "davranışsal mimari" (behavioral architecture) yaklaşımlarının benimsenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Normların içselleştirilmesi için sadece yasal yaptırımlar veya ekonomik teşvikler değil, aynı zamanda sosyal onay mekanizmaları, sembolik ödüller ve kolektif kimlik inşası süreçleri de sistematik olarak kullanılmalıdır. Bu perspektif, uluslararası hukukun etkinliğini artırmak için psikolojik içgörülerin stratejik olarak mobilize edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Sekizinci bulgunun çatışma çözümü ve barış inşasındaki sosyal psikolojik yaklaşımların etkinliğine dair tespitleri, Kelman'ın problem çözücü çalıştaylar metodolojisi (Kelman, 1998) ile Allport'un temas hipotezinin (Allport, 1954, ss. 261-282) uygulamalı başarılarını İsrail-Filistin, Kuzey İrlanda ve Güney Afrika deneyimlerinde somutlaştırmaktadır. Güven inşası, empati geliştirme ve ortak kimlik oluşturma süreçlerinin barışçıl çözümlere katkısı, Gaertner ve Dovidio'nun ortak üst kimlik modeli (Gaertner ve Dovidio, 2000) ile Pruitt ve Kim'in çatışma çözümü teorisinin (Pruitt ve Kim, 2004) öngörülerini doğrularken, Fisher ve Ury'nin ilkeli müzakere yaklaşımı (Fisher ve Ury, 1981) ile Deutsch'un yapıcı çatışma teorisinin (Deutsch, 1973) pratik uygulanabilirliğini kanıtlamaktadır. Bu bulgu, sürdürülebilir barışın inşasında psikolojik faktörlerin teknik diplomatik süreçler kadar kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Çatışma çözümündeki bu sosyal psikolojik yaklaşımların başarısı, "terapötik diplomasi" ve "iyileştirici adalet" (restorative justice) modellerinin uluslararası ilişkilere sistematik olarak entegre edilmesi potansiyelini göstermektedir. Artık sadece çıkar pazarlıkları değil, aynı zamanda kolektif travmaların iyileştirilmesi, tarihsel yaraların sarılması ve gelecek vizyonlarının ortaklaştırılması da barış süreçlerinin ayrılmaz parçası olarak görülmelidir.

Bulguların bütüncül değerlendirmesi, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikada tamamlayıcı değil, temel belirleyici faktörler olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Bu tespitler, Morgenthau'nun klasik realizmi (Morgenthau, 2004) ile Waltz'ın yapısal realizminin rasyonel aktör varsayımlarının (Waltz, 1979) önemli epistemolojik sınırlılıklarını ortaya koyarken, küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin hızlandığı çağdaş uluslararası sistemde sosyal psikolojik dinamiklerin etkisinin daha da arttığını göstermektedir. Hobson ve Hobden'in tarihsel sosyoloji paradigması (Yalvaç, 2013) ile Knutsen'in uluslararası ilişkiler teorileri (Knutsen, 1997, ss. 301-347) analizinin vurguladığı disiplinlerarası yaklaşımların kritik önemini, bulgularımız psikolojik temellerde güçlendirmekte ve gelecekteki araştırmaların bu yönde geliştirilmesi gerekliliğini sistematik olarak kanıtlamaktadır. Bu paradigmatic dönüşüm, uluslararası ilişkiler disiplininin "ikinci büyük tartışması"ndan (1960'larda geleneksel tarihsel-yorumlayıcı yaklaşım ile bilimsel ve ampirik yöntemleri savunan davranışsalcılar arasında yaşanan yöntem tartışmasından bu yana) bu yana en radikal epistemolojik yeniden yapılanmayı gerektirmektedir. Artık sadece devletlerin ne yaptığını değil, aynı zamanda insanların nasıl hissettiğini, nasıl düşündüğünü ve nasıl anlamlandırdığını da sistematik olarak analiz eden yeni bir uluslararası ilişkiler teorisine ihtiyaç vardır. Bu "psikolojik dönüş" (psychological turn), disiplinin hem analitik kapasitesini genişletecek hem de politika önerilerinin etkinliğini artıracaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini hangi mekanizmalar aracılığıyla etkilediği ve bu etkinin sistematik boyutlarının neler olduğu temel araştırma sorusuna kapsamlı ve çok boyutlu yanıtlar sunmuştur. Çalışmanın ana hipotezi olan "sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politika süreçlerini sistematik olarak etkilediği ve bu etkinin bilişsel önyargılar, sosyal kimlik dinamikleri, grup düşüncesi ve algısal çarpıtmalar aracılığıyla gerçekleştiği" tezi, sosyal kimlik teorisi temelinde gerçekleştirilen sistematik literatür taraması ve içerik analizi yoluyla güçlü biçimde doğrulanmıştır. Bu bulgular, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin rasyonel aktör varsayımlarının önemli sınırlılıklara sahip olduğunu ve insan faktörünün uluslararası politika analizinde merkezi bir konuma yerleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel kuramsal katkısı, sosyal biliş teorisinin uluslararası ilişkiler disiplinindeki uygulamasını sistematik hale getiren özgün bir analitik çerçevenin geliştirilmesidir. Bu çerçeve, liderlerin bilişsel süreçlerinden grup dinamiklerine, sosyal kimlik inşasından duygusal faktörlere kadar geniş bir yelpazedeki psikolojik süreçlerin uluslararası ilişkiler üzerindeki sistematik etkilerini açıklamaktadır. Özellikle, sosyal kimlik teorisinin geleneksel grup içi-grup dışı ayrımının çağdaş uluslararası sistemin çok katmanlı kimlik yapıları ve çakışan grup üyelikleri realitesi çerçevesinde yeniden kavramsallaştırılması, literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Bu yeniden kavramsallaştırma süreci, teorisinin orijinal sosyal psikolojik içeriğini koruyarak, uluslararası ilişkilerin makro düzeyindeki olgularını mikro düzeydeki psikolojik süreçlerle bağlantılandırma imkânı sağlamaktadır.

Ampirik düzeyde çalışma, bilişsel önyargılar ve algısal çarpıtmaların uluslararası kriz yönetimi süreçlerinde sistematik etkiler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Liderlerin bilgi işleme süreçlerindeki sınırlılıkların, özellikle yüksek stres ve belirsizlik koşullarında belirginleştiği ve doğrulama yanlılığı ile çerçeveleme etkisi gibi bilişsel süreçlerin uluslararası aktörlerin tehdit algılamalarını ve risk değerlendirmelerini sistematik olarak çarpıttığı tespit edilmiştir. Bu bulgular; Küba Füze Krizi ve Vietnam Savaşı kararları gibi tarihsel vakaların analizinde de doğrulanmış olup, karar alıcıların mevcut inançlarını destekleyen bilgileri seçici olarak işleme eğiliminde olduklarını ve çelişkili verileri göz ardı ettiklerini göstermektedir.

Sosyal kimlik teorisi çerçevesinde gerçekleştirilen analiz, grup içi kayırmacılık ve dış grup ötekileştirme süreçlerinin uluslararası çatışmaların tırmanmasında kritik rol oynadığını sistematik olarak ortaya koymuştur. Ulusal, etnik ve ideolojik kimlik tanımlamalarının devletlerin dış politika tercihlerini derinden etkilediği ve "biz" ve "onlar" ayrımının güçlendirilmesi yoluyla iç grup dayanışmasının artırıldığı, ancak aynı zamanda dış gruplara yönelik önyargıların ve düşmanlık algılarının da pekiştirildiği tespit edilmiştir (Crawford, 2000; Holsti, 2006). Bu süreçlerin sadece iç politikayı değil, aynı zamanda uluslararası ittifak oluşumlarını ve düşmanlık ilişkilerini de şekillendirdiği bulgularımızca doğrulanmıştır.

Grup dinamikleri ve kolektif karar alma süreçlerinde ortaya çıkan "grup düşüncesi" fenomeninin uluslararası politikada sistematik risklere yol açtığı araştırmanın önemli bulgularından biridir. Homojen ve yüksek uyum baskısı altındaki karar alma gruplarında eleştirel düşüncenin bastırılması ve hatalı kararların alınması riski, özellikle kriz dönemlerinde zaman baskısı ve yüksek risk algısının grup dinamiklerini olumsuz etkilemesi yoluyla artmaktadır (George ve George, 1998; Janis, 1982, ss. 174-194). Bu bulgular, Kennedy yönetiminin Domuzlar Körfezi operasyonu ve Johnson yönetiminin Vietnam müdahale kararları gibi tarihsel örneklerle desteklenmektedir.

Uluslararası politikada duyguların ve duygusal faktörlerin rasyonel hesaplamaları önemli ölçüde etkilediğine dair sistematik kanıtlar, araştırmanın dikkat çekici bulgularından bir diğeridir. Korku, öfke, gurur, umut ve utanç gibi duyguların devletlerin dış politika tercihlerini şekillendirmede aktif rol oynadığı ve özellikle kolektif travma (sarsıntı, incinme) yaşamış toplumların tarihsel hafızalarında yer alan duygusal öğelerin güncel dış politika kararlarını etkilemeye devam ettiği tespit edilmiştir (McDermott, 2004; Ross, 2013).

Algı yönetimi ve propaganda stratejilerinin uluslararası politikada sistemik etkiler oluşturduğuna dair kapsamlı bulgular, araştırmanın önemli çıktılarından birini oluşturmaktadır. Devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin hedef kitlelerin algılarını şekillendirmek için çerçeveleme stratejileri, seçici bilgi sunumu ve duygusal manipülasyon tekniklerini kullandığı ve özellikle sosyal medya platformlarının yükselişi ile birlikte dezenformasyon kampanyalarının uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerinin arttığı tespit edilmiştir (Cankaya, 2015; Lasswell, 1927). Bu bulgular, çağdaş diplomasinin değişen doğasını ve teknolojik gelişmelerin uluslararası politika üzerindeki dönüştürücü etkilerini ortaya koymaktadır.

Kültürlerarası farklılıklar ve iletişim sorunlarının uluslararası politikada yanlış anlamalara ve çatışma tırmanmasına yol açtığına dair sistematik kanıtlar, araştırmancın dikkat çekici bulgularından bir diğeri. Farklı kültürel arka planlara sahip aktörler arasındaki diplomatik etkileşimlerde, iletişim tarzları, değer sistemleri ve davranış kodlarındaki farklılıkların çeşitli sorunlara neden olduğu ve bu durumun müzakere süreçlerini zorlaştırdığı tespit edilmiştir (Bauman, 2017, ss. 124-198; Myers, 2015, ss. 482-520). Ayrıca, kültürel stereotipler ve önyargıların diplomatik ilişkilerde nasıl sistematik engeller oluşturduğu konusunda elde edilen bulgular, uluslararası politikanın sosyal psikolojik boyutlarının kritik önemini vurgulamaktadır.

Uluslararası normaların oluşumu ve yayılması süreçlerinde sosyal psikolojik mekanizmaların kritik rol oynadığına dair kapsamlı bulgular, araştırmancın kuramsal katkılarını zenginleştirmektedir. Uluslararası normaların kabul görme ve içselleştirilme süreçlerinde sosyal öğrenme, taklit davranışı ve grup baskısı gibi sosyal psikolojik faktörlerin önemli etkiler oluşturduğu ve norm girişimcilerinin rolü ile kritik kitle eşiğinin aşılmasında sosyal etki mekanizmalarının işlediği tespit edilmiştir (Abdelal vd., 2005; Schimmelfennig, 2005). Özellikle, insan hakları, çevre koruma ve silahsızlanma normlarının küresel yayılım süreçlerinin analizi, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası hukuk ve kurumsal gelişim üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Uluslararası çatışma çözümü ve barış inşası süreçlerinde sosyal psikolojik yaklaşımların etkinliğine dair bulgular, araştırmancın pratik katkılarını göstermektedir. Çatışan gruplar arasında güven inşası, empati geliştirme ve ortak kimlik oluşturma süreçlerinin barışçıl çözümlere katkı sağladığı ve uzlaşma süreçlerinde af, geçmişle yüzleşme ve kolektif hafıza yeniden inşasının sosyal psikolojik boyutlarının kritik önem taşıdığı tespit edilmiştir (Allport, 1954, ss. 221-282; Kelman, 1998). Bu bulgular, İsrail-Filistin çatışması, Kuzey İrlanda sorunu ve Güney Afrika'daki apartheid sonrası uzlaşma süreçlerinin karşılaştırmalı analizi ile desteklenmektedir.

Araştırmancın metodolojik sınırlılıkları arasında, nitel araştırma yaklaşımının doğası gereği bulgularının genellenebilirlik düzeyinin kısıtlı olması, veri kaynaklarının bilimsel kitaplarla sınırlı tutulması ve güncel gelişmelerin tam olarak kapsanmadaki zorluklar yer almaktadır. Ayrıca, çoğu çalışmanın Batı merkezli yaklaşımlar benimsenmiş olması ve gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerinin yeterince analiz edilmemiş olması, alandaki önemli sınırlılıklar olarak değerlendirilmektedir. Bu sınırlılıklara rağmen, sosyal psikoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki kapsamlı akademik birikimin sistematik analizi yoluyla güvenilir ve anlamlı bulgular elde edilmiştir.

Bu sınırlılıkların gelecekteki araştırmalarda aşılması için birincil veri kaynakları kullanılarak ampirik çalışmaların yapılması, farklı kültürel bağlamların karşılaştırmalı analizinin gerçekleştirilmesi ve uzunlamasına araştırma tasarımlarının benimsenmesi önerilmektedir. Özellikle, sosyal psikolojik süreçlerin uzun vadeli etkilerinin değerlendirilmesi ve kültürlerarası farklılıkların sosyal psikolojik dinamikler üzerindeki etkilerinin anlaşılması için boylamsal (longitudinal) araştırma yaklaşımlarının kullanılması gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar için önerilen öncelikli alanlar arasında, dijitalleşme süreçlerinin sosyal psikolojik faktörleri nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün uluslararası politikaya yansımalarının analizi yer almaktadır. Sosyal medya platformlarının grup kimliklerini nasıl etkilediği, transnasyonal aktörlerin geleneksel devlet merkezli kimlik yapılarını nasıl dönüştürdüğü ve küresel kriz dönemlerinde kimlik mobilizasyonunun nasıl gerçekleştiği gibi araştırma soruları, sosyal kimlik teorisinin açıklayıcı kapasitesini genişletme potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin karar alma süreçlerine entegrasyonunun insan psikolojisi üzerindeki etkileri ve bunun uluslararası politikaya yansımaları da gelecekteki araştırmalar için kritik öneme sahiptir.

Teorik düzeyde, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolünü inceleyen gelecek araştırmaların çok düzeyli analiz yaklaşımlarını sistematik olarak benimsemesi, deneysel yöntemlerin uluslararası ilişkiler araştırmalarında daha yaygın kullanımı ve farklı kültürel bağlamlarda sosyal psikolojik dinamiklerin karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Özellikle, iklim değişikliği, pandemi yönetimi ve göç gibi transnasyonal sorunlarda sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası işbirliği üzerindeki etkilerinin incelenmesi, çağdaş uluslararası ilişkilerin anlaşılması için kritik önem taşımaktadır. Metodolojik açıdan, gelecek çalışmalarda bu araştırmancın sınırlılıklarının aşılması için deneysel yöntemler, uzunlamasına vaka çalışmaları ve karma metodolojik yaklaşımların kullanılması önerilmektedir. Özellikle, sosyal psikolojik süreçlerin nedensel etkilerinin değerlendirilmesi için yarı deneysel tasarımların ve doğal deney yaklaşımlarının benimsenmesi gerekmektedir. Bu metodolojik çeşitlilik, alanın bilimsel geçerliliğini artırırken, sosyal psikolojik hipotezlerin daha sistematik testine olanak tanıyacaktır.

Politika yapıcılara yönelik kısa vadeli acil öneriler arasında, dış politika karar alma süreçlerinde sosyal psikolojik faktörlerin sistematik değerlendirmesini sağlayacak kurumsal mekanizmaların oluşturulması ve liderlerin bilişsel önyargılarını minimize edecek çoklu perspektif analiz sistemlerinin hayata geçirilmesi yer almaktadır. Grup düşüncesi risklerini azaltacak eleştirel değerlendirme süreçlerinin kurumsallaştırılması ve kriz dönemlerinde alternatif karar alma mekanizmalarının devreye sokulması da acil öncelikler arasında değerlendirilmelidir. Özellikle, lider psikolojisi uzmanlarının diplomatik kurumlarda istihdam edilmesi ve karar alma süreçlerinde psikolojik danışmanlık hizmetlerinin sistematik olarak sunulması kritik önem taşımaktadır.

Orta vadeli stratejik öneriler; diplomatik eğitim müfredatlarında sosyal psikoloji derslerinin zorunlu hale getirilmesi, kültürlerarası iletişim yetkinliklerinin geliştirilmesi ve uluslararası müzakere süreçlerinde psikolojik faktörlerin dikkate alınmasını içermektedir. Özellikle, çatışma çözümü ve barış inşası süreçlerinde sosyal psikolojik prensiplerin entegrasyonu, temas hipotezi ve ortak kimlik oluşturma stratejilerinin diplomatik uygulamalarda kullanılması kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, diplomatik personelin sosyal psikolojik dinamikleri anlama ve uygulama kapasitelerinin geliştirilmesi için sürekli eğitim programlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Uzun vadeli stratejik öneriler, uluslararası ilişkiler eğitiminde sosyal psikolojik perspektiflerin sistematik entegrasyonu, disiplinlerarası araştırma merkezlerinin kurulması ve sosyal psikolojik bulguların dış politika uygulamalarına dönüştürülmesi için araştırma-uygulama köprülerinin inşa edilmesini kapsamaktadır. Propaganda ve algı yönetimi faaliyetlerine karşı toplumsal direncin güçlendirilmesi ve dijital çağda sosyal medyanın diplomatik süreçleri dönüştürme biçimlerine yönelik stratejilerin geliştirilmesi de uzun vadeli öncelikler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kamusal diplomasi stratejilerinin sosyal psikolojik prensiplere dayalı olarak yeniden tasarlanması ve uluslararası kamuoyu oluşumu süreçlerinin daha etkin yönetilmesi gerekmektedir.

Uygulayıcılar için önerilen yaklaşımlar; sosyal psikolojik prensiplerin çatışma çözümü süreçlerine sistematik entegrasyonunu ve çatışan gruplar arasında ortak kimlik oluşturma stratejilerinin geliştirilmesini içermektedir. Özellikle, post-çatışma toplumlarında ulusal uzlaşma süreçlerinin tasarlanmasında sosyal kimlik dinamiklerinin dikkate alınması, sürdürülebilir barışın inşası açısından vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, kolektif hafıza yeniden inşası, tarihsel anlatıların çoğulcu perspektiflerle ele alınması ve çatışan taraflar arasında empati geliştirme programlarının sistematik olarak uygulanması gerekmektedir.

Akademisyenlere yönelik öneriler, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolünü inceleyen gelecek araştırmaların çok düzeyli analiz yaklaşımlarını sistematik olarak benimsemesi, deneysel yöntemlerin uluslararası ilişkiler araştırmalarında daha yaygın kullanımı ve farklı kültürel bağlamlarda sosyal psikolojik dinamiklerin karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır. Özellikle, Türk akademik literatüründe sosyal psikolojik yaklaşımların uluslararası ilişkiler analizine entegrasyonu konusunda daha fazla çalışma yapılması ve yerel bağlamın küresel teorilerle bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmanın bulgu ve önerileri, çatışma önleme mekanizmalarının güçlendirilmesine, kültürlerarası diyalogun geliştirilmesine ve küresel sorunlara işbirlikçi çözümler bulunmasına katkıda bulunacak niteliktedir. Özellikle, küreselleşme süreçlerinin oluşturduğu belirsizlikler ve kimlik krizleri karşısında, sosyal psikolojik yaklaşımların sunduğu içgörüler, daha etkin diplomatik stratejilerin geliştirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın önerileri sadece akademik literatüre değil, aynı zamanda pratik politika uygulamalarına da değerli katkılar sunmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal psikolojik faktörlerin uluslararası politikadaki rolünün karmaşık, dinamik ve çok boyutlu doğası, hem kuramsal hem de pratik açıdan disiplinlerarası yaklaşımların kritik önemini ortaya koymaktadır. Sosyal psikolojik perspektifin uluslararası ilişkiler analizlerine entegrasyonu, sadece akademik anlayışımızı zenginleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda daha etkili dış politika stratejileri, başarılı diplomatik yaklaşımlar ve sürdürülebilir barış inşası süreçleri için de değerli rehberlik sağlamaktadır. 21. yüzyılın karmaşık küresel zorluklarıyla başa çıkabilmek için sosyal psikolojik faktörlerin dikkate alınması, analitik yetersizlikleri gidermekte ve uluslararası politikanın insan merkezli anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın en önemli mesajı, uluslararası politikanın sadece güç dengesi ve çıkar hesapları üzerinden değil, aynı zamanda insan doğasının psikolojik boyutları, sosyal etkileşimlerin dinamikleri ve kolektif davranışların karmaşıklığı açısından da değerlendirilmesi gerektiğidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdelal, R., Herrera, Y. M., Johnston, A. I., & McDermott, R. (2005). Identity as a variable. *Perspectives on Politics*, 4(4), 695-711.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. Metis Yayınları.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*. Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite*. Say Yayınları.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge University Press.
- Cankaya, E. (2015). *Siyasal iletişim*. İmge Kitabevi.
- Castells, M. (2009). *İletişim gücü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Crawford, N. C. (2000). The passion of world politics: Propositions on emotion and emotional relationships. *International Security*, 24(4), 116-156.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Çelik, D. (2019). *Festinger'in Bilişsel uyumsuzluk yaklaşımına göre kan bağışlarının yetersizliğine yönelik bir çalışma* (Yayın No. 557553). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Çetin, H. & Görüşük, L. (2015). *Siyaset psikolojisi*. Orion Yayınları.
- Çınar, M., Özer, H., Dilek, M., Akıllı, N., & Başer, A. A. (2025). Grup düşüncesi, konsensüs ve Muzafer Şerif (Muzafer Sherif) deneyi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17(2), 246-253.
- Delicata, N. (2008). Marshall McLuhan: Media ecologist and educator. *Ultimate Reality and Meaning*, 31(4), 314-341.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. Yale University Press.
- Dougherty, J. E., & Pfaltzgraff, R. L. (2001). *Contending theories of international relations: A comprehensive survey*. Longman.
- Esmer, A. K. (2019). *Siyaset psikolojisi*. Seçkin Yayıncılık.
- Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: The opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209-230.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887-1061.
- Fisher, R., & Ury, W. (1981). *Getting to yes: Negotiating agreement without giving in*. Houghton Mifflin.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve yöntem*. Paradigma Yayıncılık.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. Psychology Press.
- George, A. L., & George, J. L. (1998). *Presidential personality and performance*. Westview Press.
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (1999). Cognitive dissonance. *Progress on a pivotal theory in social psychology*. American Psychological Association.
- Herman, E.S. & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Books.

- Hermann, M. G. (1980). Explaining foreign policy behavior using the personal characteristics of political leaders. *International Studies Quarterly*, 24(1), 7-46.
- Hermann, M. G. (2005). Assessing leadership style: Trait analysis. In J. M. Post (Ed.), *The psychological assessment of political leaders* (pp. 178-212). University of Michigan Press.
- Hermann, M. G., & Hermann, C. F. (1989). Who makes foreign policy decisions and how: An empirical inquiry. *International Studies Quarterly*, 33(4), 361-387.
- Holsti, O. R. (1979). *Theories of crisis decision making*. In P. G. Lauren (Ed.), *Diplomacy: New approaches in history, theory, and policy* (pp. 99-136). Free Press.
- Holsti, O. R. (2006). *Making American foreign policy*. Routledge.
- Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes*. Houghton Mifflin.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton University Press.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. In *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I* (pp. 99-127).
- Kapitan, T. (1992). Peirce and the autonomy of abductive reasoning. *Erkenntnis*, 37(1), 1-26.
- Katzenstein, P. J. (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. Columbia University Press.
- Kelman, H. C. (1998). Social-psychological contributions to peacemaking and peacebuilding in the Middle East. *Applied Psychology*, 47(1), 5-28.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Knutsen, T. L. (1997). *A history of international relations theory*. Manchester University Press.
- Konuralp, E. (2018). Kimliğin etni ve ulus arasında salınımı: Çokkültürcülük mü yeniden kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 133-146. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.400350>
- Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda technique in the World War*. MIT Press.
- Lauri, M. A. (2011). Triangulation of data analysis techniques. *Papers on Social Representations*, 20(2), 34.1-34.7.
- Lawless, H. T., Heymann, H., Lawless, H. T., & Heymann, H. (2010). Descriptive analysis. *Sensory evaluation of food: Principles and practices*, 227-257.
- Levy, J. S. (2003). Political psychology and foreign policy. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), *Oxford handbook of political psychology* (pp. 253-284). Oxford University Press.
- Levy, J. S. (1992). An introduction to prospect theory. *Political Psychology*, 13(2), 171-186. <https://doi.org/10.2307/3791237>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1988). Criteria for Assessing Naturalistic Inquiries as Reports.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach*. Sage Publications.
- McCauley, C. (1998). Group dynamics in Janis's theory of groupthink: Backward and forward. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 73(2-3), 142-162. <https://doi.org/10.1006/obhd.1998.2759>
- McDermott, R. (2004). *Political psychology in international relations*. University of Michigan Press.
- Mercer, J. (2010). *Reputation and international politics*. Cornell University Press.
- Mercer, J. (2014). Feeling like a state: Social emotion and identity. *International Theory*, 6(3), 515-535.
- Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Mintz, A., & DeRouen, K. (2010). *Understanding foreign policy decision making*. Cambridge University Press.
- Mollaer, F. (2014). *Kimlik politikaları: Tanınma, özdeşlik ve farklılık*. Doğu Batı Yayınları.

- Morgenthau, H. J. (2004). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. McGraw-Hill.
- Myers, D. G. (2015). *Sosyal psikoloji* (S. Akfırat, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdağ, Ü. (2023). *İstihbarat teorisi*. Destek Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2016). *Psikolojik savaş*. Kripto Kitaplar.
- Özdil, M. A. (2024). Dressing the empire: Clothing, identity, and social control in the Ottoman millet system. *Lectio Socialis*, 8(2), 99–134. <https://doi.org/10.47478/lectio.1489487>
- Peng, J., Liu, Q., Wen, J., Liu, Q., Tang, Y., Wang, L., ... & Shi, J. (2015). Multi-scale validation strategy for satellite albedo products and its uncertainty analysis. *Science China Earth Sciences*, 58, 573-588.
- Pruitt, D. G., & Kim, S. H. (2004). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. McGraw-Hill.
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and domestic politics: The logic of two-level games. *International Organization*, 42(3), 427-460.
- Ross, A. A. (2013). *Mixed emotions: Beyond fear and hatred in international conflict*. University of Chicago Press.
- Rai, N., & Thapa, B. (2015). A study on purposive sampling method in research. *Kathmandu: Kathmandu School of Law*, 5(1), 8-15.
- Rose, J. D. (2011). Diverse perspectives on the groupthink theory: A literary review. *Emerging Leadership Journeys*, 4(1), 37–57.
- Schimmelfennig, F. (2005). *The EU, NATO and the integration of Europe*. Cambridge University Press.
- Simon, H. A. (1982). *Models of bounded rationality*. MIT Press.
- Somuncuoğlu, S. Ö., & Sarılı, G. (2024). Aristoteles'in tümdengelim ve tümevarım anlayışı hakkında genel bir değerlendirme. *Fikriyat*, 4(2), 153–162.
- Şentürk, F., & Fındık, H. (2014). Rasyonel karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşım: Kahneman-Tversky beklenti teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış. *Öneri Dergisi*, 11(42), 127–139.
- Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). Grup içi çatışmanın bütünleştirici bir teorisi. In *Organizational identity: A reader* (pp. 56–65). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203505984-16>
- Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2010). The story of social identity. In T. Postmes & N. Branscombe (Eds.), *Rediscovering social identity* (pp. 13-32). Psychology Press.
- Türker, B. (2008). *Liderlik: Tarihe Yön Verenlerin Karakter Analizi*. Bilgi Yayınevi.
- Varol, E., & Varol, M. Ç. (2019). Kavram ve kuramlarıyla Marshall McLuhan'a bakış: Günümüzün egemen medya araçları ekseninde bir değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 137-158.
- Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. (Çev. M. Aksoy). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Volkan, V. D. (1993). *Politik psikoloji*. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Yalvaç, F. (2013). Tarihsel sosyoloji ve uluslararası ilişkiler: Jeopolitik, kapitalizm ve devletler sistemi. *Uluslararası İlişkiler*, 10(38), 3–28.
- Yiğit, A. G. (2020). Rasyonel bireyin beklenen fayda teorisine davranışsal yaklaşım: Sınırlı rasyonelliğin beklenti teorisi. *Bilim Dünyasında Multidisipliner Çalışmalar*, 95.
- Yücel, E. (2024). Terörist, mürit ve seçmenlerde duygusal denge arayışı: Bilişsel uyumsuzluk kuramının söyledikleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 172–184.

- Yücel, E., & Çizel, B. (2018). Bilişsel uyumsuzluk teorisi üzerine kavramsal bir inceleme: satın alma perspektifi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 13(50), 150-163.
- Zartman, I. W., & Rubin, J. Z. (2000). *Power and negotiation*. University of Michigan Press.